

**SOSYAL POLİTİKA
ÇERÇEVESİNDE YOKSULLUĞUN
FARKLI GÖRÜNÜMLERİ VE
ÇÖZÜM MEKANİZMALARI**

Dr. Murat GÜMÜŞ

**SOSYAL POLİTİKA
ÇERÇEVESİNDE YOKSULLUĞUN
FARKLI GÖRÜNÜMLERİ VE
ÇÖZÜM MEKANİZMALARI**

Dr. Murat GÜMÜŞ

*Sosyal Politika Çerçevesinde Yoksulluğun Farklı Görünümleri ve
Çözüm Mekanizma*
Dr. Murat GÜMÜŞ

Genel Yayın Yönetmeni: Berkan Balpetek

Kapak Tasarımı: Duvar Design

Baskı: Ocak 2025

Yayıncı Sertifika No: 49837

ISBN: 978-625-5551-32-0

© Duvar Yayınları

853 Sokak No:13 P.10 Kemeraltı-Konak/İzmir

Tel: 0 232 484 88 68

www.duvarayinlari.com

duvarkitabevi@gmail.com

İÇİNDEKİLER

1.GİRİŞ.....	1
2.YOKSULLUK KAVRAMI VE	2
YOKSULLUĞUN FARKLI GÖRÜNÜMLERİ	2
2.1.Yoksulluk Kavramının Tanımlanması	2
2.2. Kırsal Yoksulluk ve Kentsel Yoksulluk	3
2.3. Kadın Yoksulluğu	8
2.3.1.Kadın Yoksulluğunun Dünya ve Türkiye’deki Görünümleri	9
2.3.2. Kadın Yoksulluğu ile Mücadele Eden Uluslararası ve Ulusal Kuruluşlar, Sivil Toplum Örgütleri	15
3.TARİHSEL PERSPEKTİFLE SOSYAL POLİTİKA	25
3.1. Sosyal Politikanın Tarihsel Gelişimi	25
3.2.Sosyal Politikanın Şekillenmesinde Etkili Olan Kuruluşlar	26
3.2.1. Sosyal Politikanın Şekillenmesinde Etkili Olan Uluslararası Kuruluşlar	26
3.2.2.Sosyal Politikanın Şekillenmesinde Etkili Olan Ulusal Kuruluşlar	30
4.YOKSULLUKLA MÜCADELE MEKANİZMASI OLARAK	34
SOSYAL REFAH DEVLETİ	34
4.1.Sosyal Refah Devleti Kavramının Tarihsel Gelişimi	34
4.2.Sosyal Refah Devleti Tipolojileri	37
4.2.1.Gosta Esping-Andersen Tipolojisi	37
4.2.3. Korporatist (Muhafazakâr-Eşitlikçi) Refah Devleti	39
4.2.4.Sosyal Demokrat Refah Devleti	40
4.2.5.Leibfried ve Ferrera’nın Refah Devleti Tipolojileri	41
KAYNAKÇA	44

1.GİRİŞ

İnsanlık tarihi ile paralel bir şekilde toplumsal yapıdaki sınıflaşma ya da katmanlaşmanın bir sonucu olarak varlığını sürdüren yoksulluk, tarihin bazı dönemlerinde savaş veya iç karışıklıklar gibi başka faktörler ile birleşince insanlığın nüfusunun trajik bir şekilde düşüşlerine dahi yol açacak kadar can yakıcı olabilmıştır. Her kıtada, her bölgede veya her ülkede farklı düzeylerde varlığını sürdüren bir sosyal olgu olarak yoksulluk, kimi zaman toplumu yönetenler açısından üstesinden gelinmesi gereken bir sorun olarak görülmüşse de çoğu zaman toplum için bir asayiş sorunu olarak ortaya koyana kadar önemsenmemiştir. 1600'lü yılların başlarında İngiltere'de yoksulluk ile ilgili ilk yasaların çıkarıldığı görülse de devlet düzeyinde yoksullukla mücadele amacıyla sistemli sosyal politikalarının geliştirilmesinin yakın tarih sayılabilecek 1900'lerde gerçekleşebildiği ve yoksullukla mücadelede devlet düzeyinde en güçlü mekanizmanın da 2. Dünya Savaşı sonrasında gelişen Sosyal Refah Devleti olduğu görülmektedir. Bu kitapta yoksulluğun kavram olarak gelişmesine değinilecek, sonrasında tarihi süreçler de dikkate alınarak yoksulluğun mekân, cinsiyet gibi kıstaslar temelinde farklı görünümleri ele alınacaktır.

Yoksulluğa yönelik yaklaşımların çeşitlenmesi ile gelişme gösteren bir diğer kavram olan sosyal politikanın tarihsel gelişimi, sosyal politikanın tarihsel gelişiminde etkili etkili olan ulusal ve uluslararası kuruluşlar da kitap da ele alınacak bir konu olacaktır. Başta Avrupa olmak üzere sosyal, ekonomik, siyasi, insan hakları ve akademi alanlarında insan odaklı yaşanan gelişmelerin etkisiyle bir yoksullukla mücadele mekanizması olarak Sosyal Refah Devletinin geliştiği görülmektedir. Bu eserde bir yoksullukla mücadele mekanizması olarak yeryüzünde geliştirilmiş olan Sosyal Refah Devleti tipolojileri ele alınacak bir diğer konu olacaktır.

2.YOKSULLUK KAVRAMI VE YOKSULLUĞUN FARKLI GÖRÜNÜMLERİ

2.1.Yoksulluk Kavramının Tanımlanması

Tarih boyunca varlığını sürdüren ve günümüzdeki haline dönüşmesi 16. yüzyılda Avrupa’da kapitalizmin ortaya çıkış süreciyle ilişkilendirilen (Buğra, 2018, s. 24)yoksulluğun tanımlanmasında, çeşitli görüş ayrılıklarının ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Literatürde yoksulluğun göstergesi olarak sadece ekonomik ölçütler ile yetinilmesi gerektiğini savunanlar olduğu gibi, ekonomik ölçütlerin tek başına yeterli olamayacağını ekonomik ölçütlerin yanında sosyal ve siyasal ölçütlerin de göz önünde bulundurulması gerektiğini dile getirenler bulunmaktadır. Tartışmalar varlığını sürdürse de gerek yoksulluğu tanımlama çabalarında gerekse de yoksulluğun ölçme çabalarında en yaygın olan görüşün, kökenleri 19.yüzyılda İngiltere’de yapılmış olan çalışmalara dayanan gelir ve tüketim harcamaları ile bağlantılı görülen mutlak yoksulluk yaklaşımı olduğu anlaşılmaktadır. (Şenses, 2017, s. 62-63).

Yoksulluk hakkında sosyologlar ve diğer sosyal bilimciler arasında tercih edilen iki farklı yaklaşım bulunmaktadır: Bu yaklaşımlar, mutlak yoksulluk yaklaşımı ile görel yoksulluk (Giddens, 2012, s. 385-386) yaklaşımı olarak ön plana çıkmaktadır. Yoksulluğun tanımlama çalışmalarında nicelleştirilebildikleri için çoğunlukla parasal gelir ve tüketim harcamaları ölçüt olarak kabul edilmektedir. Bu ölçütler kabul edildiğinde mutlak yoksulluk diye ifade edilen yoksulluk tanımlamasına ulaşılmaktadır. Mutlak yoksulluk ‘insanların ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli kaynağa sahip olamama’, ‘mutlak asgari refah düzeyinin altında kalma durumu’ (Şenses, 2017, s. 62-63) veya bireyin yaşamını sürdürmek için ihtiyacını duyduğu asgari tüketim düzeyini bile sağlayamaması (Koray, 2018, s. 305) olarak tanımlanmaktadır. Mutlak yoksulluk yaklaşımının, hane halkının yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaç duydukları giyinme, barınma, besin veya kalori miktarlarını esas alması ve sosyal veya kültürel ihtiyaçları dikkate almaması, birçok çevre tarafından eleştirilere maruz kalmasına neden olmaktadır.

Yoksulluğu ölçmede yetersiz olduğu düşüncesi nedeniyle Mutlak yoksulluk yaklaşımı karşısında bireyin yaşadığı topluma kıyasla geçinme şartlarını dikkate alan görel yoksulluk yaklaşımı ortaya atılmıştır (Koray, 2018, s. 307).Görel Yoksulluk yaklaşımında hanenin ya da kişi gelirinin, içinde yaşanılan toplumun ortalama gelir seviyesinin belirli bir yüzdesi karşılaştırma yoluyla yoksulluk tanımlanmakta (Aktan ve Vural, 2002,s.43).Görel Yoksulluk bireylerin temel ihtiyaçlarını mutlak anlamda karşılayabilmesi fakat bireylerin kişisel kaynaklarının yetersizliği nedeniyle toplumun genel refah seviyesinin kalma

durumu olarak da tanımlandığı görülmektedir (Şenses, 2017, s. 91).Gelişmekte olan ülkelerde Mutlak yoksulluk yaklaşımı daha yaygın iken gelişmiş olan ülkelerde yoksulluktan söz edildiğinde daha çok Görelî Yoksulluk'un ön plana çıktığı görülmektedir (Arabacı Yüksel, 2019, s. 182).

2.2. Kırsal Yoksulluk ve Kentsel Yoksulluk

Tarih boyunca bütün toplumlar da, coğrafyalar değişse de değişmeyen hususun toplum içinde bir tabakalaşmanın varolduğu ve kimilerinin var olan tabakalaşmanın üstünde kimilerinin de alt tabakalarında olduğu görülmektedir. Tabakalaşmanın altında kalan bireyler tarih boyunca toplumlar da yoksul olarak nitelendirilmişlerdir. Toplumların yönetenleri kimi zaman bu sosyal sorunu uğraşılması gereken bir sorun olarak görmemişler, sorun olarak gördükleri dönemlerde de bu sorunla nasıl mücadele edecekleri konusunda zorlanmışlardır. Yoksulluğun tanımlanması ve ölçülmesinin yanında yoksulluğun mekansal dağılımı da yönetenlerin önünde önemli bir sorun olarak durmaktadır.

Dünyada var olan yoksulluğun mekânsal dağılımı ile ilgili yapılan tahminlerde yoksulluğun az gelişmiş ülkelerin kırsal bölgelerinde tarım işçileri, topraksız köylüler, ve küçük toprak sahipleri arasında daha yoğun bir şekilde yaşandığı dile getirilmektedir. World Bank (2016) raporuna göre Dünya'daki yoksul sayısının 2.1 Milyar kişi, aşırı yoksul sayısının da 766.6 Milyon kişi olduğu ortaya konulmakta ve bu insanların kırsal alanlar da yaşayıp, tarımsal faaliyetlerle yaşamlarını sürdürdükleri ifade edilmektedir (World Bank, 2016).

Yoksulluğun tanımlanması ve yoksulluğun farklı görünümünün çeşitli ölçütler temelinde birbirinden ayrıştırılmasının zorluğu, bu sorunun anlaşılmasını sağlamak üzere yapılacak olan analizlerin de çok boyutlu olmasını gerektirmektedir. Özellikle 19. yüzyıldan itibaren sanayileşme ve göç gibi alanlar da meydana gelen gelişmeler yüzyıllardır daha çok kırsal alanlar da yaşanan yoksulluğun mekân değiştirerek daha görünür olmasına neden olmuştur. Kırsal alanlar da görülen yoksulluğun sebepleri sıralandığında; kırsal nüfusun üretim şartlarının ve yaşam koşullarının kısıtlılığı, doğal zorluklar, iklim şartları, kırsal alanlardaki sağlık, eğitim ve altyapı olanaklarının kısıtlı olması gibi durumlar ileri sürülmektedir. Ayrıca yer yüzündeki genel nedenlerin yanında Türkiye'de miras olarak kalan toprakların gün geçtikçe parçalanarak küçülmesi, mevsimlik işçilik, ortakçılık ve düşük verimlilik gibi faktörler kırsal yoksulluğu derinleştirici birer faktör olarak karşımızda durmaktadır (Çoban, 2019, s. 32-33). Kırsal bölgelerde, tarım endüstrisinin gelişmesi ile bağlantılı ortaya çıkan yeni durumlar da kırsal da yoksulluğu derinleştirici bir işlev görebilmektedir. Eğer kırsal bölgelerde hem küçük toprak parçaları üzerinde hem büyük toprak sahipleri ve buna bağlı ticari üretim sistemleri hem de tarım yapan köylüler bir arada

bulunuyorsa bu durum küçük toprak sahipleri aleyhine bir eşitsizliğe dolayısıyla yoksulluğun artmasına neden olmaktadır. Ülkenin yönetiminde kötüye doğru bir gidiş ve ülkenin bürokrasisinde yozlaşma bulunuyor ise yaşanan bu durum kırsal alanlardaki küçük üreticilerin üretim maliyetlerinin artmasına, onların kaliteli kamusal hizmetlere ulaşmasını zorlaştırarak yaşam standartlarının düşmesine neden olabilmektedir. Yine ülkenin politika üreticilerinin politikalar geliştirirken kırsal alanları dışlamaları, kentlere öncelik vermeleri de kırsal alanlarda yoksulluğun artması sonucunu doğurabilmektedir (Öztürk Ş. , 2008, s. 274-275). Tarım sektörünün ekonomilerinde önemli bir paya sahip gelişmekte olan ülkelerde tarım sektörünün toplam istihdam içerisindeki payının % 50-90 arasında değiştiği ifade edilmektedir (Öztürk Ş. , 2008, s. 270). Öte yandan tarım sektöründe meydana gelen gelişmeler, bu sektörde var olan eşitsizliklerin artmasına dolayısıyla yoksulluğun derinleşmesine yol açmaktadır. Amin (2009) tarım sektöründe yaşanan tehlikeye dikkat çekmek için “ büyük ölçekli ve zengin tarımsal sanayi şirketlerini de içine alan modern kapitalist tarım” şeklinde ifade ettiği gücün üçüncü dünyanın tarımsal üretimini saldırı altında bıraktığını ileri sürmektedir (Amin, 2009, s. 90).

Kırsal bölgelerde yaşanan yoksulluğun üstesinden gelinmesi maksadıyla ileri sürülen önemli çözüm mekanizmalarında biri olan kalkınma politikaları literatürde önemli oranda yer tutmuştur. Kalkınma politikalarının odak noktası, bünyesinde barındırdığı sorunlar ile kırsal alanlar ve tarım sektörünün aynı zamanda bir çözüm mekanizması da olabileceğidir. Birleşmiş Milletlerin önemli bileşenlerinden olan Gıda ve Tarım Örgütünün (FAO) çalışmalarında kırsal alanların, üzerinde yürütülecek olan tarımsal çalışmalar ile gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyümenin anahtarı olabileceği savunulmaktadır (FAO, 2021). Benzer bir şekilde Lipton da çoğu zaman niteliksiz işçilerin çalıştırıldığı tarım sektöründe bir büyümenin gerçekleştirilmesi halinde bu durumun yeni iş alanları oluşturarak işsizlik oranlarını düşürebileceğini dile getirmektedir. Bunun yanında tarımsal alanların büyümesi tarımsal ürün fiyatların düşmesini sağlayarak yoksul bireylerin ucuz gıda veya tarım ürünlerine ulaşmasını sağlayacaktır (Öztürk Ş., 2008, s. 277). Öte yandan tarım sektörünün, ülkelerin kalkınmalarındaki etkilerinin çok fazla abartılmaması gerektiği ileri sürülmüştür. Tarım sektöründe gerçekleşecek olan büyümenin nüfusun yıllık %1-2’si kadar gerçekleşmemesi, çalışabilecek durumdaki yoksullar dışındaki yaşlı, engelli ve bağımlı gibi yoksullara da sosyal refah devletinin uygulamaları ile yardımcı olunmaması hallerinde tarım sektörünün sağlayacağı fayda yoksulluğun azaltılmasında abartıldığı kadar etkili olamayabilir (Wiggins, 2006, s. 52-54). Kırsal kalkınma ve yoksulluk tartışmalarına eleştirel katkılarda bulunan ve Latin Amerika bağlamında kırsal yoksulluğu ele alan Kay (2004), yoksulluk çalışmaları

ve yoksulluğun fiilen azalması arasında birden çok ara faktörün varlığının, yoksulluğun azaltılmasının önünde engel teşkil ettiğini ifade etmiştir. Kay'a göre günümüzde kırsal kalkınma, sosyal sermaye ve sosyal dışlanma gibi kavramların desteği ile yapılan analizlerin, geçmişte literatürde marjinalite, iç sömürgecilik ve bağımlılık odaklı yapılan çalışmaların sağlayabileceği içgörü imkanından faydalanamaması önemli bir talihsizlik konumundadır (Kay, 2004, s. 457-458). Neoliberal politikalara mesafeli olduğu görülen Kay, yoksulluk ve eşitsizlik ile mücadele etmek için Bağımlılık Teorisyenleri, Yapısalcı yaklaşımların ve Küreselleşme karşıtı hareketlerin ileri sürdüğü önerilerin dikkate alınması gerektiğini savunmaktadır. Ona göre devlet yoksulluk problemini çözmek için önemli bir eksen olmaya devam etmektedir. Devlet hem yurt içinde hem de yurt dışında uygun kalkınma stratejilerini uygulamalıdır (Kay, 2004, s. 495).

Batı Avrupa merkezli Sanayi Devriminin gerçekleşmesinden itibaren sanayi tesislerinin sayısının artması, kırsal alanlarda yoksullukla mücadele eden insanların kent merkezlerine göç etmelerine neden olmuştur. Fakat sanayinin işgücü talebinin çok üstünde meydana gelen işgücü arzı, kırsalda yoksullukla mücadele eden insanların bu defa kentlerde yoksullukla mücadele deneyimlerini başlatmıştır. Kentlerde yoğunlaşan yoksulluk 1929 Büyük Bunalımının ardından, sanayileşen ülkeler için çözülmesi gereken bir sorun haline gelmiştir (Çoban, 2019, s. 33). Kentsel yoksulluğun oluşma süreci, kent yoksulluğunda meydana gelen artış veya azalışlar üzerinde, kırdan kente gerçekleşen göçün ne düzeyde etkili olduğu üzerinde farklı yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Literatürde, gelişmiş ülkelerin kent mahalle içlerinde ülke ekonomisinin geri kalanından izole bir şekilde yaşayan ve bundan dolayı yoksullar ile işgücü piyasasının bağlantılarının zayıf kaldığını ileri süren görüşlerin yanında, kentleşmeyi daha fazla yoksulluktan çok daha az yoksullukla ilişkilendiren görüşler de bulunmaktadır (Blank & Card, 1993, s. 318). Yine gelişmiş ülkelerin kent yoksullarına ilişkin yapılan analizlerin Az Gelişmiş Ülkeler için geçerli olup olmadığının da üzerinde durulması gerekmektedir (Şenses, 2017, s. 161).

Kentsel yoksulluğun kırdan kente göçün bir sonucu olup olmadığı veya ne düzeyde sonucu olduğu konularında yapılan analizlerde iki ayrı yaklaşım öne sürülmektedir. İlk yaklaşıma göre gelir düzeylerinin düşük olmasından dolayı kırsal kesimdeki yoksullar, yoksulluk ile baş etmek amacıyla kent merkezlerine göç etmek zorunda kalmaktadır. Ancak kentsel alanlardaki istihdam olanakları meydana gelen hızlı göçleri karşılayamamış ve bu durum enformelleşme ve yoksullaşmaya yol açmıştır. Bu görüşte kentsel yoksulluk, kırsal yoksulluğun bir uzantısı olarak ele görülmektedir. İkinci yaklaşım ise kırsal yoksulluk iddia edildiğinin aksine kente göçe yol açmadığı iddiasındadır. Çünkü kırsal alanda yaşayan topraksız köylüler, küçük toprak sahibi köylüler ve çalışan yoksul köylüler göç maliyetlerini zaten

karşılayamadığı için zaten göç imkanından yararlanamamaktadır (Şenses, 2017, s. 161-162). Ayrıca meydana gelen ekonomik krizlerin büyükşehirleri daha fazla etkilemesi sonucunda, kentsel alanların göçmenler için cazibe merkezi olmaktan uzaklaştığı ve yaşanan bu durumun kentsel yoksulluk göstergelerini aşağıya doğru ittiği de başka bir görüş olarak savunulmaktadır (Rocha, 1995, s. 393).

Kentsel yoksulluğa ortaya çıkaran iç ve dış faktörlerin neliği konusunda tartışmalar yürütülmekte ve 1970'lerin ikinci yarısından itibaren yoksulluğun artışında dış faktörlerin belirleyiciliğinin daha fazla olduğu dile getirilmektedir. Özellikle 1970'lerin sonlarından günümüze kadar sonraları adına "Washington İttifakı" denilen ve neo-liberal politikaların hâkim olduğu bir çerçevede IMF (International Monetary Fund) tarafından yürütülen yapısal uyum politikalarının yaygınlaşması sürecinde Dünya Bankası da IMF ile birlikte hareket ettiği bir süreç yaşanmıştır. Uluslararası Para Fonunun (IMF), daha çok kısa dönem istikrar politikaları üzerine yoğunlaşması, dış ticaret ve finans sektöründe liberasyon ve özelleştirme faaliyetlerinin artırılması karşısında Dünya Bankası'nın da IMF ile beraber hareket etmesi ya da sessiz kalması, kırsal yoksulluk ile kentsel yoksulluğun artmasına ve Dünya ile birlikte Türkiye'de de yoksullukla mücadelenin ülkelerin kendi başlarına çözmeleri beklenen bir iç sorunu olarak görülmesi sonucunu doğurmuştur. Ekonomik alanda yaşanan olumsuz gelişmeler karşısında sergilediği on yıllık bir sessizlikten sonra nihayet yayınladığı 1990 Dünya Kalkınma Raporu ile Dünya Bankasının, yoksulluk konusunda yeniden bir bakış açısı değişikliğine gittiğinin işaretlerini vermiştir. Dünya Bankası bu raporla 1980'ler boyunca IMF tarafından yürütülen yapısal uyum politikalarının yoksulluk üzerinde geliştirdiği olumsuz etkilere değinmiştir (Şenses, 2017, s. 39-41).

Kırsal alanda görülen yoksulluk, bireylere eğitim imkanları, sağlık hizmetleri, altyapı ve çalışma olanaklarının sınırlılığı ile daha çok sıkıntı yaratırken, kentsel yoksulluk ise daha çok bireylerin var olan fırsatlara erişme durumlarındaki eşitsizlik ile sorun alanları yaratmaktadır. Kentlerde sınıfsal, etnik ve kültürel farklılıklara sahip, türdeş olmayan toplulukların varlığı aynı zamanda mekânsal ayrışmaları da ortaya çıkarmaktadır. Mekansal ayrışmaların oluşması, bu mekanlarda yaşayanların eğitim, ulaşım, sağlık, çevre temizliği ve güvenlik imkanları açısından farklılaşmaların oluşmasını tetiklemekte ve hizmetlere ulaşma fırsatını sahip olamayan mekanlarda var olan yoksulluğun kendini yeniden üretmesi ile sonuçlanmaktadır (Çoban, 2019, s. 32-33).

Yoksulluğun mekânsal görünümü ile bağlantılı sorunlar her ne kadar benzer özellikler gösterse de ülkeden ülkeye hatta aynı ülkede bile kentten kente değişiklikler gösterdiği görülmektedir (Bıçkı, 2015, s. 89). Kırsal yoksulluk ve kentsel yoksulluğun yeryüzündeki dağılımına bakıldığında genel olarak, kırsal yoksulluğun Asya kıtasında yüksek oranlarda seyrettiği, çok yüksek kentleşme

düzeylelerini erişmiş olan Latin Amerika ülkelerinde ise kentsel yoksulluk düzeyinin de yüksek seviyelere ulaştığı ifade edilmektedir. Ancak hızlı kentleşmenin artmaya başladığı Asya ve Afrika kıtalarında da çok uzak olmayan bir gelecekte kentsel yoksulluk seviyelerinin artacağı tahmin edilmektedir (Şenses, 2017, s. 116). Bu verilere karşın Latin Amerika’da yapılan başka bir araştırmada 1970’li yıllarda hemen hemen tüm Latin Amerika ülkelerinde halen kırsal kesimdeki yoksulluğun kentsel alanlardaki yoksulluk düzeyinden daha yüksek düzeyde olduğu ortaya konulmaktadır. Bu çalışmanın verilerine göre, 1970 yılında kentsel Latin Amerikalıların %26’sı yoksul iken, kırsal alanlardaki hanelerin %60’ı yoksulluğu deneyimlemekteydi. Kentleşmenin en yoğun olarak yaşandığı Arjantin, Şili ve Uruguay’da bile kırsal yoksulluk düzeyi kırsal hanelerin %20’sinden fazla görülmüyordu. Meksika’da yoksul nüfusun en az %30’u kırsal alanlarda yaşamaktaydı (Cardoso & Helwege, 1992, s. 24-25).

Avrupa kıtasının kuzeyindeki gelişmiş ülkelerde ve Amerika Birleşik Devletleri’nde ise yoksulluk daha çok şehir merkezlerinde yoğunlaşmaktadır. Bu yerlerde sanayi tesislerinin şehrin dışına taşınmış oldukları için şehir merkezlerinde yaşayan dezavantajlı gruplar, işsiz kalma durumu ya da ancak meslekte ilerleme durumu olmayan işlerde çalışabilmeleri sonucunda kalıcı yoksulluk sarmalında yaşamakla karşı karşıya kalmaktadırlar. Yabancı göçmen veya çeşitli sebeplerle toplumdan dışlanmış kişilerden oluşan bu yoksullar, yoksulluk ile marjinalleşme, dışlanma ve illegalleşme gibi sosyal sorunlar ile de gündeme gelmektedirler (Bıçkı, 2015, s. 89).

Türkiye’de kent sorunlarına, farklı bir pencereden bakmayı önceleyen, önceden önceden konumlanmış referans noktaları olan bir sosyolojiden uzak duran akışkan bir sosyoloji ile inceleme çabasında olan Işık ve Pınarcıoğlu, 1950’lerden itibaren hız kazanan ve 1980’lerden itibaren başka bir aşamaya evrilen kentleşme ve kentleşme sorunlarını araştırmışlardır. Işık ve Pınarcıoğlu (2020) Kent yoksullarını, Batı’da literatürde “sınıfıaltı” (underclass) olarak ifade edilen “kentiçi yoksullar” ile “varoş yoksulları” şeklinde ayrıştırarak ele almaktadır. Işık ve Pınarcıoğlu (2020), şehrin yoksul, hatta en yoksul kesimini oluşturan ve onların ifadesiyle “dönüştürme kapasitesi”nden yoksun olan “kentiçi yoksullar”ın aksine “varoş yoksullar”ını içinde bulunduğu ortama seyirci kalmaya pek niyetli olmayan bir kitle olarak açıklamaktadır. Varoş yoksullarının kurdukları ağ yapılanması, aralarında kurdukları eşitsiz güç ilişkilerini kullanarak bir grubun diğer bir grup üzerinde zenginleşmesi şeklinde hareket etmektedir. Varoş yoksulları, konut ve arsa piyasasında kurdukları ilişkiler, hemşehrilik şeklinde kurulan ilişkiler, piyasa yaratılan getirilerin sistem içerisinde eşitsiz dağıtımını ve bu eşitsiz dağıtım doğrultusunda kurulan politik ilişkiler ile kendilerini konumlandırmaktadır. Işık ve Pınarcıoğlu yukarıda dile getirilen

ilişkilerin yarattığı sisteme “Nöbetleşe Yoksulluk” adını vermektedir (Işık & Pınarcıoğlu, 2020, s. 30-40).

Erdoğan ve arkadaşları (2016), yaptıkları mülakatlarla Türkiye’de, kent alanlarında yoksulların kendi ifadelerini merkeze alan bir yöntemi izleyerek kentsel yoksulluğun toplumsal görünümünü ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu çalışmada Erdoğan ve arkadaşları (2016), yoksulların kendilerine ve zenginlere ilişkin imgeleri, hiyerarşilerin açtığı gizli yaralar, toplumsal eşitsizlik, kadınların yoksulluğu deneyimleme ve yoksulluk ile başa çıkma mücadeleleri, yoksulların ev bağlamındaki mekânsal deneyimleri yoksul insanların politik süreçlerle olan ilişkileri; dini ve etnik aidiyetlerin yoksulluğu anlamlandırmadaki etkinin düzeyi gibi temalar üzerinden kent yoksullarının deneyimlerini ortaya koymuşlardır.

Yoksulluk alanının mekânsal yönünün dikkate alınmadan yoksulluğun genel ifadelerle ele alınmasının konunun yeterince anlaşılamayacağı, yaşanan yoksulluğun mekansal yoğunlaşma görünümünün de ele alınmasının gerektiği ortaya çıkmaktadır. Yapılan akademik çalışmalar ve uluslararası kuruluşlarının ortaya koyduğu raporlara göre kentsel yoksulluğun en fazla Latin Amerika ülkeleri olmak üzere Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa kıtasının kuzeyinde kırsal yoksulluğun ise daha çok Asya ve Afrika kıtalarında görüldüğü anlaşılmaktadır. IMF ve Dünya Bankası, gibi uluslararası kuruluşların 1980’lerin başından itibaren yoksulluk ve yoksulluk ile mücadele hakkında herhangi bir çaba içerisinde olmadıkları ancak 1990’lerin başında hazırladıkları raporlarda kalkınma ve yoksulluk ilişkisine odaklandıkları görülmektedir. Öte yandan Türkiye’deki yoksulluk düzeylerinin oluşumunda, başta neo-liberal yaklaşımların etkisi altında yürütülen küreselleşme hareketleri olmak üzere dış etkenlerin önemli ölçüde etkili olduğu, bununla birlikte Türkiye’deki yoksulların yoksullukla başa çıkma konusunda kendilerine özgü yöntemler geliştirdikleri anlaşılmaktadır.

2.3. Kadın Yoksulluğu

Dünya tarihi boyunca ekonomik ve toplumsal yaşamın önemli bir parçasını oluşturan kadınlar hem tarihte hem de günümüzde toplumların gelişmişlik düzeylerine göre farklılık gösterse de çoğu toplumda erkeklerin gerisinde ve dezavantajlı bir konumda olmuşlardır. Erkek ve kadın arasındaki eşitsizlikler, kadının yoksulluğu da farklı deneyimlemelerine neden olmuştur (Şener, 2009, s. 2). Yaşam döngüsü içerisinde toplumların yaşadığı ekonomik kriz, göç, afet gibi dönemlerde kadınlar kendileri direkt yoksulluğu yaşadığı gibi yoksulluğu yaşayan diğer hane halkının da yoksulluktan kaynaklı sorunlarını karşılamak zorunda kalmışlar ve bu durum onları toplumun en yoksul kesimleri arasında olmalarına neden olmuştur (DPT, 2006). Amerika’da tespit edilen yoksulların 2/3’ün kadınlardan oluşmasını gündemleştirmek amacıyla ilk kez Diane Pearce tarafından

1978 yılında, “Yoksulluğun Kadınlaşması” kavramının kullanıldığı görülmektedir. (Ulutaş Ünlütürk, 2009). Kadınların bilimsel çalışmalarda daha çok ele alınmasını sağlayan bir diğer gelişme de ekonomik krizlerin de etkisiyle, kadınların işgücüne daha çok katılması ve “işgücünün feminizasyonu” olarak adlandırılan bir süreç yaşanmasıdır. Kadının sermaye sahiplerinin sınıf bilinci taşımayan, sosyal güvenceden yoksun, ucuz emek gereksinimlerini karşılaması ve kadınların çalışarak hane gelirlerine katkıda bulunmak suretiyle yoksulluk seviyelerini azaltmak isteği, kadınların işgücüne katılımının sürekli artmasına neden olmaktadır (Öztürk & Çetin, 2009, s. 2676).

2.3.1.Kadın Yoksulluğunun Dünya ve Türkiye’deki Görünümleri

Kadınların Dünya’da ve Türkiye’de yoksulluğu deneyimleme düzeylerini tespit etmek için, işgücüne katılım oranları (İKO), aldıkları ücretler, formel işgücü piyasasında ne kadar yer alabildikleri, tek ebeveynli aile reisliği konumu ve aldıkları sosyal destekler gibi bazı kıstaslar göz önünde bulundurularak değerlendirilmeler yapılmaktadır. Mevcut veriler incelendiğinde Dünya’da kadınların işgücüne katılımlarının gün geçtikçe arttığı ifade edilebilir. Bu artış ILO tarafından derlenen veriler doğrultusunda oluşturulmuş olan Tablo.2’te açık bir şekilde görülmektedir. Tablo.2 incelendiğinde ilk göze çarpan bulgu bütün ülkelerde erkek bireylerin işgücüne katılım oranlarının (İKO), kadın bireylerin işgücüne katılım oranlarından (İKO) yüksek olmasıdır. Gelişmiş olan ve geri kalmış olan ülkelerde nispeten düşük olan erkek ve kadın arasındaki İKO farkının gelişmekte olan ülkelerde daha yüksek olduğu görülmektedir. Karşılaştırmanın yapıldığı 1980 ve 2000 yıllarında, Tanzanya, Kore, Hindistan ve Gürcistan’da erkek ve kadın arasında İKO farkı artmış, geriye kalan ülkelerde erkek ve kadın İKO arasındaki fark azalmıştır. Yunanistan, İspanya, Yeni Zelanda, Avustralya gibi ülkelerde kadın-erkek işgücü katılım oranları arasındaki farkların gittikçe azaldığı görülmektedir. 2000 yılından itibaren Cezayir, Pakistan, Mısır gibi İslam ülkelerinde; Paraguay, Meksika, Arjantin, Şili gibi Latin ülkelerinde ve Yunanistan, İspanya ve İtalya gibi Akdeniz’e kıyısı olan ülkelerde kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranları arasındaki farkların oldukça yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Kadın ve erkeklerin işgücüne katılım oranlarının birbirine yakın olduğu ülkelerin İsveç, İzlanda, Finlandiya, Norveç gibi Kuzey Avrupa ülkeleri ile Ermenistan, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu gibi eski Doğu Bloku üyesi ülkelerin yer aldığı görülmektedir.

Kadın erkek arasında işgücüne katılım oranları arasında görülen farkların nedenlerine ilişkin yapılan çalışmalarda, kadınların piyasa yerine evde çalışmayı tercih etmesi, aile yapısı gibi kültürel etkenlerin; beşerî sermaye seviyesindeki farklılıklar ve kadınların emek piyasasındaki konumlarına ilişkin geliştirilen kamu politikalarının etkili olduğu ileri sürülmüştür. Mesela kadın-erkek İKO arasındaki

farkın yüksek olduğu İslam ülkeleri, Latin Amerika ve Akdeniz ülkelerinde dini ve kültürel nedenlerden dolayı kadınların piyasada çalışmalarının pek onay görmediği bilinmektedir. Kuzey Avrupa ülkelerinde, kadın-erkek İKO arasındaki farkın düşük olmasının, kadınların eğitim düzeylerinin yüksekliği ile yarı zamanlı çalışmanın kadınlar arasında yaygın oluşundan kaynaklandığı savunulmaktadır. Yine Eski Sovyet Bloku ülkelerinde kadın İKO'nun çok yüksek olmasının, herkesin tek işveren olan kamunun emrinde çalışması ve işsizlik oranlarının sıfır olduğu eski sistemin kadınlar üzerinde "piyasada çalışma geleneği" ni yerleştirmesinin sonucu olduğu savunulabilir (Özer & Biçerli, 2003, s. 62).

Tablo 1. Seçilmiş Ülkelerde Erkek-Kadın İşgücüne Katılma Oranları (1980, 2000)

Ülkeler	1980	1980	2000	2000	Fark	Fark	Ülkeler	1980	1980	2000	2000	Fark	Fark
	E	K	E	K	0	200		E	K	E	K	0	200
Dünya Toplamı	87.5	57.4	85.5	60.7	30.1	24.8	AVRUPA	84.2	60.2	79.6	64.0	24.0	15.6
Gelişmiş Ülkeler	84.4	58.7	80.8	65.4	26.4	15.4	Bulgaristan	82.7	70.4	77.4	71.4	12.3	6.0
Gel.Olan Ülkeler	88.6	56.9	86.7	59.5	31.7	27.2	Çek Cumhuriyeti	84.8	75.1	83.0	75.2	9.7	7.8
Geri Kalmış Ülkeler	89.9	67.6	87.6	65.8	22.3	21.8	Finlandiya	79.3	68.3	76.7	72.5	11.0	4.2
AFRİKA	88.0	56.4	85.8	57.4	31.6	28.4	İzlanda	86.5	72.5	85.3	77.5	14.0	7.8
Kenya	91.7	77.7	89.2	76.6	14.0	12.6	Norveç	83.5	59.8	81.6	74.1	23.7	7.5
Somali	89.6	66.1	87.4	64.7	23.5	22.7	Yunanistan	83.5	31.8	78.2	47.9	51.7	30.3
Tanzanya	89.9	86.0	88.4	83.0	3.9	5.4	İtalya	81.9	39.2	79.0	49.9	42.7	29.1
Kamerun	89.8	49.6	86.2	51.1	40.2	35.1	İspanya	84.5	32.5	80.1	47.9	52.0	32.2
Gabon	87.7	67.6	85.8	66.2	20.1	19.6	Belçika	79.8	41.4	73.1	51.9	38.4	21.2
Cezayir	80.4	19.1	79.6	31.2	61.3	48.4	Fransa	81.6	55.2	75.7	62.2	26.4	13.5
Mısır	83.5	29.3	82.1	37.1	54.2	45.0	İsveç	85.4	69.3	84.6	81.6	16.1	3.0
Fas	84.6	38.1	82.7	43.7	46.5	39.0	İsviçre	89.9	51.9	90.5	64.8	38.0	25.7
G.Afrika	85.1	46.5	82.2	49.5	38.6	32.7	İngiltere	89.2	57.0	83.9	67.0	32.2	16.9
Nijerya	89.1	50.0	86.5	49.5	39.1	37.0	Rusya Federasyonu	84.3	74.7	79.5	72.2	9.6	7.3
ASYA	88.9	59.9	87.0	62.0	29.0	25.0	Macaristan	84.8	62.0	78.7	61.2	22.8	17.5
Çin	91.5	75.5	89.6	80.0	16.0	9.6	Danimarka	88.3	71.3	85.2	77.3	17.0	7.9
Kore	82.5	65.7	85.1	67.2	16.8	17.9	LATİN AMERİKA	86.6	33.3	85.5	45.2	53.3	40.3
Afganistan	89.4	49.8	88.0	50.1	39.6	37.9	Küba	83.5	39.7	85.3	56.6	43.8	28.7
Hindistan	88.6	47.8	86.9	44.6	40.8	42.3	Kostorika	88.8	24.3	84.8	40.0	64.5	44.8
Pakistan	88.2	27.7	86.6	37.1	60.5	49.3	Meksika	85.8	31.1	85.6	41.6	54.7	44.0
Endonezya	85.8	45.6	84.5	58.0	40.2	26.5	Arjantin	86.4	32.6	84.4	41.6	53.8	42.8
Malezya	84.6	42.8	81.4	50.4	41.8	31.0	Brezilya	89.4	35.7	87.4	47.2	53.7	40.2
Ermenistan	77.5	68.1	77.8	70.7	9.4	7.1	Şili	81.4	28.7	82.3	42.1	52.7	40.2
Gürcistan	81.1	71.0	79.1	66.2	10.1	12.9	Paraguay	91.9	34.1	87.8	38.8	57.8	49.0
Türkiye	87.5	47.8	85.0	52.5	39.7	32.5	Bolivya	85.9	39.6	83.6	48.0	46.3	35.6
KUZNEY AMERİKA	84.1	58.2	81.7	70.2	25.9	11.5	AVUSTRALYA/ZELAND A	86.5	51.0	83.3	67.0	35.5	16.3
Kanada	86.0	57.3	83.5	72.1	28.7	11.4	Avustralya	86.5	52.0	83.4	66.8	34.6	16.6
A.B.D	83.8	58.2	81.5	70.0	25.6	11.5	Yeni Zelanda	85.8	46.0	82.7	67.8	39.8	14.9

E-Erkek K-Kadın

Kaynak: ILO (2000). World Labour Report'ten aktaran Özer & Biçerli, 2003.s.61).

Kadınların işgücüne katılım oranları ile ilgili yapılan çalışmalarda kadın işgücüne katılım oranlarının hemen hemen her ülkede her geçen yıl arttığı söylenebilir. Yapılan çalışmalarda ortaya çıkan verilere göre 1980 yılında sanayileşmiş ülkelerde kadın nüfusunun %53'ü çalışırken, 1990 yılında bu oranı %60 düzeyine yükseldiği görülmüştür. Öte yandan kadın istihdam oranları artmasına rağmen, genel olarak hemen hemen her kıtada kadınlar erkeklerden daha az kazanç elde etmektedirler. Örneğin Bangladeş'te istihdam edilen kadınlar, erkeklerin kazandığının %42'si, Suriye'de %60'ı ve Şili'de %61'i oranında ücret alabilmektedir. Yine Japonya'da kadın işçilerin %37'si düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalırken, erkek işçilerin sadece %6'sı bu tür işlerde istihdam edilmektedir. Dünya genelinde erkeklerden daha az ücrete tabi tutulan kadınlar, aldıkları ücretler ile bağlantılı olarak yoksulluğu erkeklerden daha yoğun bir şekilde yaşamaktadır. Dünya genelinde tahminlere göre 1,5 milyardan fazla yoksulun %70'ini kadınlar oluşturduğu ileri sürülmektedir. 2001 (Macaristan, Estonya ve Slovakya için 2002) yılı itibariyle çalışan yoksulların çalışanlar içindeki oranı incelendiğinde; İngiltere, Almanya, Finlandiya, Estonya, Slovakya, Macaristan ve Türkiye'de kadın çalışanların yoksulluk oranının erkeklerden daha yüksek düzeylerde seyrettiği görülmektedir (Bardone ve Guio'dan aktaran Öztürk & Çetin, 2009, s. 2679).

Türkiye ile ilgili verilere bakıldığında bütün çalışanların yüzde 23'ü erkek çalışanların yüzde 21'i ve kadın çalışanlarında yüzde 25'i yoksul konumundadır. Yani her 5 erkek çalışandan 1'i yoksul iken her 4 kadın çalışan 1'inin yoksul olduğu ortaya çıkmaktadır (Kapar, 2005, s. 64). Avrupa Birliği'nde bile yoksulluğun cinsiyeti incelendiğinde kadınlar için -Hollanda hariç- olumsuz bir tablo ortaya çıkmaktadır. Erkeklerin yoksulluk oranı riski %14 olarak gerçekleşirken, bu oranın kadınlar arasında %17 düzeyinde olduğu ortaya çıkmaktadır. Hatta Avusturya ve Finlandiya gibi genel yoksulluk oranının, AB ortalamasının altında olduğu ülkelerde bile erkek yoksulluk oranı ile kadın yoksulluk oranı arasındaki açığın daha büyük olması düşündürücüdür (Öztürk & Çetin, 2009, s. 2671).

Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranları gelişmekte olan ülkelerin paralelinde seyrettiği ifade edilebilir. Sanayileşmenin ve köyden kente göçün arttığı 1950'li yıllar boyunca tarımın gayri safi yurtiçi hasıla (GSYİH) içindeki payında azalma görülürken, sanayi ve hizmetler sektörünün paylarının arttığı görülmektedir. Ancak sanayi sektörünün GSYİH içindeki payı artarken, kadınların sanayi sektöründe istihdam edilenler içindeki payının 1955-1980 arasındaki dönemde %12,3'ten %10,7'ye gerilemesi, kadınların sanayi sektöründe istenilen düzeyde yer edinemediklerini göstermektedir. Yine 1980 yılında hizmetler sektöründe kadın istihdam oranının, sadece %12,3 olması,

kadınların hizmet sektöründe de istihdam edilmede ciddi sorunlarla karşı karşıya kaldıklarına işaret etmektedir (Özer & Biçerli, 2003, s. 64).

Türkiye’de 1955-1980 yılları arasında işgücüne katılan kadın oranı yıllık %1,1 artmış olsa da yine bu dönemde toplam işgücündeki kadın payının %43,1’den %36,1’ düşmesi, kadınların toplam işgücündeki paylarının çarpıcı bir şekilde düşüşünü göstermektedir. Oysa aynı dönemde, erkeklerin işgücüne katılımı yıllık %23 oranında artarak, toplam işgücündeki payı %56,9’dan %63,9’ yükselmiştir. 1955-1980 arasını kapsayan dönemde, tarımsal işgücüne katılımın cinsiyete göre oranlarında ciddi bir değişiklik olmazken, tarım dışı alanlardaki işgücü katılımı için aynı şeyi ifade etmek mümkün değildir. Tarım dışı alanlarda 1955-1980 döneminde, erkek işgücünün %4’lük büyümesine karşılık kadın işgücünün %5,9’luk büyümesi başta tarım dışı alanlarda kadın işgücünün çok fazla büyüdüğü şeklinde bir yanılgıya sebep olabilir. Ancak işgücündeki kadın erkek paylarına ilişkin genel mutlak rakamlara bakıldığında durumun kadınlar için iç açıcı olmadığı görülmektedir. Çünkü aynı dönemde tarım dışı işgücüne 4.345.564 erkek katılırken, sadece 776.733 kadının katıldığı Tablo.4’ten anlaşılmaktadır. Yani kadınlar tarım dışı faaliyetlerdeki işgücü oranlarını ancak %8,3’ten %12,8’e çıkarabilmişlerdir (Özar, 1994, s. 24-25).

1980-1990 döneminde ise toplam işgücünün yıllık büyüme oranı, 1955-1980 döneminin büyüme oranlarını aşmış ve aynı dönemde, tarımsal işgücünün 1955-1980 dönemine nazaran kadınlarda, erkeklerden daha yüksek oranlara çıktığı görülmektedir. Bu durum kadınların tarımsal faaliyetlerdeki işgücü payının erkeklere nazaran artan bir eğilim içerisinde olduğunu göstermektedir. Tablo.5’teki veriler incelendiğinde, 1980-1990 arasını kapsayan 10 yıllık dönemde 684.916 kadın tarım dışı alanlarda istihdam edilme imkânı bulurken, aynı dönemde 3.650.878 erkeğin tarım dışı alanlarda istihdam edilme imkanı bulduğu görülmektedir. Tablo.3 ve Tablo.4’teki bulgulardan yola çıkarak, tarım sektörünün halen kadınların en çok istihdam edildiği sektör olduğu ve tarım dışı sektörlerde kadının cinsiyet eşitsizliğini daha yoğun bir şekilde yaşadığı ifade edilebilir. Kadınların tarım dışı sektörlerde istihdam edilme imkanlarının sınırlı olmasının nedenlerinin ayrıntılı bir şekilde araştırılması gerekmektedir. Ama kadınların mesleki eğitim ve yüksek öğrenim imkanlarından daha az yararlanabilmeleri, örgütlenmelerinin sınırlı olması, kültürel nedenlerden dolayı ev içi sorumluluklarının fazla olması ilk akla gelen nedenler olarak dile getirilebilir

Tablo 3. 1955-1990 Döneminde Türkiye'deki İşgücü Dinamikleri

	1955 (2)	1980	1990	1955-1980 (yıllık büyüme oranları %)	1980-1990 (yıllık büyüme oranları %)
Nüfus	24 064 763	44 736 957	56 473 035	2.5	2.3
Toplam İşgücü	12 205 272	19 212 193	24 726 601	1.8	2.5
Kadın	5 261 709 43.1 (3)	6 927 936 36.1	8 653 041 35.0	1.1	2.2
Erkek	6 943 563 56.9	12 284 257 63.9	16 073 560 65.0	2.3	2.7
Tarımsal İşgücü (1)	9 430 578	11 315 202	12 528 080	0.7	1.0
Kadın	5 031 160 53.3	5 920 654 52.3	6 899 103 55.1	0.7	1.5
Erkek	4 399 418 46.7	5 394 548 47.7	5 628 977 44.9	0.8	0.4
Tarım Dışı İşgücü	2 774 694	7 896 991	12 198 476	4.2	4.3
Kadın	230 549 8.3	1 007 282 12.8	1 753 938 14.4	5.9	5.5
Erkek	2 544 145 91.7	6 889 709 87.2	10 444 538 85.6	4.0	4.2

(Özar, 1994, s. 38-43)

Notlar: (1) Tarım / Tarım Dışı ayırımı, Devlet İstatistik Enstitüsü (SIS) tarafından tanımlanan standart meslek kategorileri temelinde yapılmıştır. Tarımsal işgücüne tarım, hayvancılık, Ormançılık işçileri, balıkçılar ve Avcılar dahildir. Tarım Dışı işgücüne işgücü bilimsel, teknik, profesyonel ve ilgili çalışanlar; idari ve yönetsel işçiler, Büro ve ilgili çalışanlar; ticari ve satış işçileri, hizmet işçileri; Tarım Dışı üretim ve ilgili işçiler, ulaşım araçları işletmecileri ve işçiler dahil edilmiştir.

(2) 1955 yılı için 15 yaş ve üstü işgücü (istihdam edilen+işsiz); 1980 ve 1990 yılları için 12 yaş ve üstü işgücü. Mesleklere göre toplam işsiz sayısı 1980 ve 1990 yılları için mevcut değildir. Toplam işsiz sayısı Tarım Dışı işgücüne dahil edilmiştir

(3) Mutlak rakamların altındaki tek haneli rakamlar, ait olduğu toplam kategorideki kadın (erkek) işgücünün yüzdesini verir.

Tablo 4. 1955-1990 Döneminde Türkiye'deki İstihdamın
Cinsiyete Göre Mesleki Dağılımı

Occupation	Kadın			Erkek			Kadın/Erkek		
	1970 ¹	1980	1990	1970	1980	1990	1970	1980	1990
Bilimsel, teknik, profesyonel ve ilgili çalışanlar	139 692 2.4 ²	254 602 3.7	401 158 4.6	415 445 4.4	585 303 4.8	880 741 5.5	0.33	0.43	0.46
İdari ve idari çalışanlar	4 913 0.1	8 485 0.1	17 067 0.2	80 231 0.9	149 362 1.2	218 574 1.4	0.06	0.06	0.08
Büro ve ilgili çalışanlar	72 962 1.3	210 815 3.1	323 880 3.9	273 207 2.9	438 430 3.6	634 749 3.9	0.27	0.48	0.51
Ticari ve satış çalışanları	16 940 0.3	34 282 0.5	94 474 1.1 82.0	446 316 4.8	757 282 6.2	1 215 615 7.6	0.04	0.05	0.08
Hizmet sektörü çalışanları	47 200 0.8	66 621 1.0	133 433 1.6	510 186 5.5	846 526 6.9	1 296 758 8.1	0.09	0.08	0.10
Tarım, hayvancılık, Ormancılık işçileri, balıkçılar ve Avcılar	5 152 634 88.6	5 932 073 85.6	6 899 103 82.0	4 949 224 53.2	5 123 145 41.7	5 628 977 35.0	1.04	1.16	1.22
Tarım Dışı üretim ve ilgili işçiler, ulaşım ekipmanları. operatörler	261 838 4.5	278 500 4.0	538 009 6.4	1 105 715 11.9	3 170 003 25.8	5 087 969 31.7	0.24	0.09	0.12
Diğerleri	116 366 2.0	28 131 0.4	645 . . . 16.4	1 526 018 16.4	638 762 5.2	5 048 . . . 5.2	0.08	0.04	0.03
İşsiz	...	114 427 1.6	244 627 2.9	...	575 444 4.6	1 100 081 6.8	...	0.20	0.22
Ekonomik olarak aktif nüfus (12+)	5 812 545	6 927 936	8 653 041	306 342	12 284 257	16 073 560	0.62	0.58	0.56

(Özar, 1994, s. 38-43)

Notlar: (1) 1970 verileri her meslek kategorisinde işsizleri içerirken 1980 ve 1990 verileri işsiz rakamlarını ayrı ayrı vermektedir.(2) Mutlak sayıların altındaki tek basamaklı rakamlar sütun yüzdeleri verir.

Kaynak: SIS, Nüfus Sayımı (çeşitli yıllar).

Kadınların istihdam alanlarında yaşadıkları bir diğer sorun ise enformel istihdam olmaktadır. Yoksulların çoğunluğunu oluşturan ve büyük ölçüde sosyal koruma sisteminden dışlanan kadınlar büyük oranda ikincil konumdaki enformel işgücü piyasasında istihdam edilmektedir. Yaşanan eşitsizlik karşısında, göçmen ve çocuk çalışanlar gibi diğer dezavantajlı gruplar birlikte korunma gereksinimleri daha da katlanmaktadır (Erdut, 2005, s. 24). Enformel sektörlerde çalışan kadınlar daha düşük ücretli iş alanlarında yoğunlaşmakta ya da sıradan ücretli işçi ve ev işçileri olarak çalışmak durumunda kalmaktadırlar (Decent Work And The İnformal Economy Report VI, 2002, s.31). Gelişmekte olan ve geri kalan ülkeler düzeyinde olmasa da kadın haklarının en ileri olduğu Avrupa Birliği'ne üye olan ülkelerde bile, kadınların işgücü piyasalarında düşük düzeyde iş güvenliğine sahip olduğu ve düşük ücret ve sosyal koruma gibi olumsuz koşullarla karşı karşıya kaldıkları ve işgücüne katılma oranlarındaki artışın da "ikincil" piyasalar yoğunlaştığı görülmektedir (Şenses, 2017, s. 175). Ancak kadınlar, tüm bu olumsuzluklara rağmen deneyimledikleri yoksulluk ile başa çıkmak için enformel, sıradan ve düşük ücretler ile de olsa çalışma yaşamına katılmak zorunda kalmaktadırlar.

Kadınların örgütlenme kapasitelerindeki eksiklikler, uzun çalışma saatlerine ses çıkarmamaları, iş gücü piyasasının uysal bireyleri olmaları onların enformel işgücü piyasasında daha çok tercih edilmelerine neden olmaktadır. Yapılan araştırmalar kayıt dışı çalışma ile yoksulluk arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Bir yandan kayıt dışı istihdam geliştikçe yoksulluk ve daha yoğun bir şekilde kadın yoksulluğu artmakta, öte yandan yoksulluk arttıkça kişiler iş güvencesi olmayan işlerde çalışmayı kabul etmek ile karşı karşıya kalmaktadır (Şener, 2009, s. 2).

2.3.2. Kadın Yoksulluğu ile Mücadele Eden Uluslararası ve Ulusal Kuruluşlar, Sivil Toplum Örgütleri

Yoksulluğu her açıdan yoğun bir şekilde yaşayan kadınların, yaşadığı sorunlarla başa çıkmalarını sağlamak için uluslararası ve ulusal çapta girişimlerin, sözleşmelerin, komisyon kararlarının, ilke kararlarının alındığı ve bu faaliyetler doğrultusunda, çeşitli sivil toplum kuruluşlarının ve platformlarının kurulduğu ve projelerin geliştirildiği görülmektedir. Yoksullukla mücadele politikaları konusunda önde gelen kuruluşlardan biri olan Dünya Bankası'nın yoksullukla mücadelede izlediği politikalar, zamanla farklılaşma göstermiştir. Dünya Bankası 1960'lı yıllarda, yoksulluğun azaltılmasında en uygun yol olarak gelişmekte olan ülkelerin sanayileşmelerini hızlandırmak ve bu ülkelerin altyapıya daha çok yatırım yapılmasına odaklanırken, 1970'li yıllarda kırsal gelişmeye daha fazla önem vermeye başlamıştır. 1980'lerde ise durum

farklılaşarak, özellikle gelişmekte olan ülkelerde artan borçlar ve azalan döviz gelirleriyle birlikte önemli makro ekonomik sorunların baş göstermesi sonucunda, Dünya Bankanın ağırlıklı olarak ilgisinin yoksullukla mücadeleden çok makro ekonomik dengenin sağlanmasına kaydığı görülmektedir. Bu değişim sonucunda 1980'li yıllar, piyasanın rolünün artırılması ve kamunun ekonomik ağırlığının azaltılması gibi neo-liberal politikalara dayalı ekonomik reform programların desteklendiği yıllar olmuştur. Neo-liberal politikaları IMF ile yürüten Dünya Bankası'nın artan yoksullukla beraber yoğun eleştiriler alması, Bankanın 1990'lı yıllarda, yeniden yoksullukla mücadeleyi ana gündem olarak ele almaya yöneltmiştir. Böylece 1990 yılında özellikle yoksullukla mücadeleye ayrılan bir Dünya Kalkınma Raporu hazırlanmıştır. 1990 yılındaki raporda vurgulanan başlıkların, beşerî sermaye yatırımları, emek yoğun ekonomik büyüme ve bireyler ve hane halkları için güvenlik ağları oluşturulması olduğu görülmektedir (Uzun, 2003). 2005 ve daha önceki Dünya Kalkınma Raporları yeni iş olanakları oluşturmanın insanları yoksulluktan kurtarmanın en etkili yolu olduğu, 2007 Dünya Kalkınma Raporu yoksulluk ile mücadelede gençlere yatırım yapmanın önemi, 2008 raporunda kırsal kalkınma çabaları vurgulanmıştır. 2009 yılında hazırlanan raporda ise kadınlar gibi dünyanın en yoksul ve kırılgan gruplarının yoksulluk ile başa çıkmaları için ekonomik faaliyetlerin coğrafi olarak dağıtılması gerektiği dile getirilmiştir (Öztürk & Çetin, 2009, s. 2683-84) .

Kadınların yaşadığı sorunların çözümü hususunda faaliyet yürüten bir diğer uluslararası inisiyatifin de Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulmuş olan Kadının Statüsü Komisyonu olduğu görülmektedir. 1993 yılında, Komisyonun "Aşırı Yoksulluk İçerisindeki Kadınlar" başlığı altında yapılan oturumunda Yoksulluğun ortadan kaldırılmasının hükümetler için zorluğuna dikkat çekilmiş, insanların sürekli ve artan yoksulluk durumlarının, onların en temel insan haklarından tam olarak yararlanmasını engellediği ve toplumun bir bütün olarak sürdürülebilir kalkınmaya ulaşmasını engellediği vurgulanmıştır. Yoksulluğun kadınları erkeklerden daha derinden ve orantısız bir şekilde etkilediği kabul edilmiş, böylece sosyo-ekonomik politikaların toplumsal cinsiyet perspektifinden formüle edilmesinin vazgeçilmez olduğu ifade edilmiştir. Kadınların başkanlık ettiği tek ebeveynli hanelerin, birçok toplumda aşırı yoksulluk içinde yaşayan hanelerin önemli bir bölümünü temsil ettiği gerçeğinden duyulan derin endişe bu oturumda dile getirilen bir diğer konu olmuştur. Yapılan bu tespitlerden sonra aşağıdaki kararlar alınmıştır;

- Hükümetler, uluslararası kuruluşlar, hükümetler arası ve sivil toplum kuruluşları ve toplum temelli örgütler, yoksulluğun yapısal nedenlerini ve bunun üstesinden gelmenin yol ve araçlarını daha yakından incelemeye ve

mevcut sosyo-ekonomik politikaların etkilerini toplumsal cinsiyet perspektifinden değerlendirmeye çağırılmaktadır.

- Üye devletlere, yoksulluğun ortadan kaldırılmasına yönelik stratejiler geliştirirken hem kırsal hem de kentsel alanlarda, sosyal, ekonomik, kültürel, medeni ve siyasi haklarını tam olarak kullanabilmeleri, kaynaklarını en üst düzeye çıkarabilmeleri ve verimliliklerini artırabilmeleri için yoksulluk içinde yaşayan kadınların özel gereksinimlerini göz önünde bulundurmaları önerilmektedir.
- Komisyon ülkelerin hükümetlerini kadınların eğitim, öğretim, sağlık, aile planlaması, üretken kaynaklar ve gelir getirici istihdama erişimini kolaylaştırmak ve karar alma sürecine tam katılımlarını sağlamak için önlemler almaya veya güçlendirmeye çağırıyor.
- Komisyon hükümetlerden, toplumsal cinsiyet perspektifinin ulusal düzeydeki sosyo-ekonomik politikaların ana akımına dahil edilmesini garanti altına almak amacıyla, aşırı yoksulluk içinde yaşayan kadınlara özel önem vererek, kadınların ilerlemesi için ulusal mekanizmaların etkinliğini güçlendirmelerini istemektedir.
- Hükümetlere, aşırı yoksullukla başa çıkma çabalarıyla, özellikle de bu çabaların kadınlar üzerindeki etkileriyle ilgili bölgesel ve uluslararası düzeyde ulusal deneyimleri paylaşımları yönünde çağrıda bulunur.
- Komisyon gelişmekte olan ülkelerin Hükümetlerine işbirlikçi teknik yardımı güçlendirmek ve bir odak noktaları ağı kurarak yoksulluğun ortadan kaldırılması programlarında pratik deneyimler alışverişinde bulunmak için çağrıda bulunur.
- Komisyon çok taraflı kurumları ve bağışçı ülkeleri, gelişmekte olan ülkelere, aşırı yoksulluktaki kadınların durumuyla ilgili istatistiklerin ve temel verilerin kullanılabilirliğini ve verilerin güvenilirliğini artırmak için yardım sağlamaya çağırıyor.
- Komisyon, çok uluslu kurumlar, ikili mekanizmalar ve bağışçı ülkeleri, ulusal çabaları tamamlamak ve güçlendirmek amacıyla, gelişmekte olan ülkelerin ve özellikle en az gelişmiş ülkelere teknik ve mali iş birliği sağlamak için, acil durumlara yönelik olarak devam eden, yeni programlar ve kendi kendini idame ettirebilecek orta ve uzun vadeli programlara yönlendirilmesini teşvik eder (Commission on the Status of Women, 1993).

Sosyal dışlanma ve toplumdaki zayıf kesimlere yardım etmek maksadıyla Aralık 2000'de Fransa'nın Nice kentinde Avrupa Konseyi zirvesinde, yoksulluk ve sosyal dışlanmayla mücadele alanında yeni yöntemler kabul edilmiş ve bu

bağlamda dört ortak hedef saptanmıştır. Bu hedefler 2001 yılından itibaren iki yılda bir hazırlanmış oldukları ulusal eylem planlarının da altyapısını oluşturmuştur. Bu hedefler sırasıyla;

- Yoksulların İstihdama katılımı ve tüm kaynaklara, haklara, mallara ve hizmetlere erişimi geliştirmek;
- Yoksulların dışlanma risklerini engellemek;
- Ülkelerdeki en zayıf kesimlere yardım etmek;
- ilgili tarafları yoksulluk ve dışlanma ile ilgili harekete geçirmek.

Bu hedeflere bakıldığında, bunların sosyal dışlanmanın çok boyutlu yapısını yansıttığı görülmektedir. Eylem planında çok boyutluluk, geniş bir yetki alanı ve esnek bir yaklaşımın olduğu anlaşılmaktadır (Sapançalı, 2005, s. 90). Oluşturulan bu hedefler ile toplumdaki en zayıf kesimlerin arasında yer alan kadınların yoksulluk ve genel olarak sosyal dışlanma ile baş edebilmelerine yönelik ilke kararları alınmıştır.

Kadın yoksulluğunun azaltılması amacıyla Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin gereğini getirmek üzere hem kamu kuruluşlarının yürüttüğü faaliyetler hem de bazı uluslararası kuruluşların Türkiye'de kamu ve STK iş birliğiyle gerçekleştirdikleri çeşitli proje ve programlar bulunmaktadır. Bu kuruluşlar ve içinde yer aldıkları program ve projelerden bazıları aşağıda sunulmuştur.

2.3.2.1. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP)

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın Türkiye'deki faaliyetleri 1992 yılında Kadınların Kalkınmaya katılımını Güçlendirme Ulusal Programı'nın oluşturulması ile başlamıştır. UNDP'nin Türkiye'de faaliyete başlaması ile hükümet organlarının ve sivil toplum kuruluşlarının kapasite ve işbirliği imkanlarının artırılmasını sağlamıştır. Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü'nün oluşturulmasında önemli bir rol oynamış olan UNDP, toplumsal cinsiyet konusunda çalışan bağımsız uzmanlara destek olmuş ve Sivil Toplum Örgütlerini desteklemiştir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini artırma odaklı bir strateji hareket eden UNDP Türkiye'nin devam eden faaliyetleri üç ana alana yoğunlaşmaktadır. Demokratik yönetim, yoksulluğun azaltılması ve enerji ve çevre. UNDP'nin bu doğrultuda birtakım projeleri bulunmaktadır. Söz konusu projelerden bazıları:

- Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığının Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)'nin savunulmasında TBMM üyelerini destekleme
- 2007 seçimleri öncesinde siyasetteki kadınların savunulması ve eğitilmesi

- Güneydoğu Anadolu’da Orta Ölçekli Girişimcilerin Desteklenmesi Projesi, GAP Bölgesinde Sosyo-ekonomik Yetersizliklerin Azaltılması projeleri vasıtasıyla kadınların ekonomik olarak güçlendirilmesinin desteklenmesi
- Mikro finans yoluyla kadınların finansal kaynaklara ulaşımının desteklenmesi
- Doğal kaynakları korumak için geliştirilen projelere kadınların katılımının güçlendirilmesi (Dinçoflaz, 2009, s. 150-151).

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP), kadınlar ve kız çocuklarına yönelik ayrımcılığın kaldırılmasını yalnızca bir insan hakkı olarak değil aynı zamanda sürdürülebilir kalkınmayı hızlandırmak için önemli olduğunu belirtmektedir. Kız çocuklarının ve kadının güçlendirilmesinin ekonomik büyüme ve her alanda gelişmeyi hızlandıracağı varsayımı ile hareket etmektedir. UNDP, Birleşmiş Milletler üyeleri ve uluslararası toplum ile birlikte 2000 yılından günümüze toplumsal cinsiyet eşitliği odaklı yaptığı çalışmalar ile çok sayıda kız çocuğu okula gitmekte ve bölgelerin çoğunda ilköğretimde cinsiyet eşitliği sağlanmış durumdadır. Kadınlar artık, tarım dışında ücretli işgücünün %41’ini oluşturmakta; oysa bu oran 1990 yılında %35 seviyelerindeydi. UNDP Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerini bu başarıların üzerine inşa ederek, kadınlar ve kız çocuklarına karşı ayrımcılığı her yerde ortadan kaldırmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda UNDP, kadınların işe eşit bir şekilde erişmesini, istismar ve cinsel şiddetten korunmasını, ücretsiz bakım ve ev işlerinin eşit iş bölümünü sağlamayı ve kamu görevlerinde ayrımcılığın bitirilmesini sağlayacak politikalar belirlenmesini ve mevzuatın geliştirilmesini alt hedefler olarak belirlemiştir (UNDP, 2021).

2.3.2.2.Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

Uluslararası Çalışma Örgütü kadınların yoksulluk ile baş etme mücadelesine katkı sunan ve üye ülkelere yükümlülükler yükleyen önemli bir uluslararası kuruluş konumundadır. Örgüt kadın girişimciliği konusunu, işgücü piyasası politikalarında kadınlara erkeklerle eşit fırsatlar sağlanması bağlamında ele almaktadır. Örgüt, Kadın Girişimciliğinin Geliştirilmesi ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliği (WEDGE) ‘nin bir bileşeni olan Küçük Girişimciliği Geliştirme Programı (SEED) kapsamındaki çalışmaları ile girişimcilik bağlamında kadınlara destek sağlamaktadır.Uluslararası Çalışma Örgütü’nün ‘Kendi İşini Kur’ adıyla bilinen, ticari beceri geliştirmeyle ilgili bir uluslararası eğitim programı (eğiticilerin eğitimi) bulunmaktadır. Bu programın amacı küçük işletmeleri desteklemektir. Uluslararası Çalışma Örgütü Türkiye’de GAP ile iş birliği yaparak GAP bölgesinde 2001 ve 2002 yıllarında iki kez “Kendi İşini Kur” programı

yürütmüştür. Bu eğitim programı çalışan çocukların çalışma yaşamından çekebilemeyi sağlamak amacıyla Sinop ve Diyarbakır ile Mersin kent merkezinde çalışan çocukların ailelerine yönelik gelir getirici etkinlikler örgütlenmesinde kullanılmıştır (Ecevit, 2007, s. 14-15).

2.3.2.3.Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 2. Maddesinde yer alan “Türkiye Cumhuriyeti sosyal bir hukuk Devletidir” hükmünün bir gereği olarak, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu 14.06.1986 tarihinde yürürlüğe giren 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile kurulmuştur. SYDGM tüm sosyal yardım faaliyetlerini illerde Valilerin ve ilçelerde ise Kaymakamların başkanlığında kurulmuş olan 931 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığıyla yürütmektedir. (SYDT Kanunu, 2021).

SYDGM'nin yoksullukla mücadele kapsamındaki uygulamaları proje destek programları ve sosyal yardımlar olmak üzere iki başlık şeklinde şekillenmektedir. Sosyal yardımlar aile yardımları, sağlık yardımları, eğitim yardımları, özürlü ihtiyaç yardımları, özel amaçlı yardımlar olarak sınıflandırılmaktadır. Aile yardımları içerisinde yakacak yardımları, gıda yardımları, sosyal destek nakdi yardımları barınma yardımları ve diğer aile yardımları yer almaktadır. Sağlık yardımları; tedavi giderlerine yönelik destekler ve şartlı nakit transferi sağlık yardımlarından oluşmaktadır. Şartlı Nakit Transferi Sağlık Yardımları kapsamında Okul çağı öncesi çocuklarını düzenli sağlık kontrollerine götüremeyen ailelere ve düzenli sağlık kontrollerini yaptıramayan/ doğumlarını hastanede yapamayan anne adaylarına sağlık kontrollerini düzenli yaptırmaları şartıyla her ay sağlık yardımı yapılmaktadır. Bu uygulama, Sağlık Bakanlığı ile yapılan protokol çerçevesinde sürdürülmektedir (Dinçoflaz, 2009, s. 160-161).

SYDGM'nin yaptığı yardımların özellikle sağlık ve eğitim ile ilgili yardımları kadının aile ve toplum içerisindeki konumun güçlendirmek maksadıyla doğrudan annelere yapılmaktadır. Yardım alan bireylerin cinsiyete göre dağılımına bakıldığında kadınların oranının %70,4 olduğu, erkeklerin ise %29.6 olduğu ortaya çıkmaktadır. Nitekim yapılan çalışmalarda yardımlardan yararlanan özellikle dul, boşanmış, ve çalışmayan ev kadınlarının bu yardımlar sayesinde, yakınlarının ya da komşularının verdikleri yardımları istismar etmesi ya da çocuklarını bundan dolayı istismar etmesi ve yanlarında yaşadıkları yakınları tarafından şiddet uygulaması gibi daha önce yaşadıkları çeşitli olumsuzlukları aştıklarını belirtmişlerdir (Dinçoflaz, 2009, s. 162).

2.3.2.4. Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER)

Türkiye Kadın Girişimciler Derneği (KAGİDER), Eylül 2002'de 37 kadın girişimci tarafından ülke çapında faaliyet gösteren ve kar amacı gütmeyen bir sivil toplum örgütü olarak İstanbul'da kuruldu. Kendilerini, girişimcilik yoluyla kadının güçlenmesini hedefleyen bir sivil toplum kuruluşu olarak niteleyen KAGİDER, kadın bireylerin sadece ekonomik olarak değil politik ve sosyal olarak da güçlenmesini hedeflemektedir. Yaklaşık 350'nin üzerinde üyesi bulunan KAGİDER, vizyonu ve misyonu doğrultusunda, kadın girişimcilerin güçlenmesi için eğitim, rehberlik ve mentörlük desteği vermekte, kadının ekonomik konumunun güçlenmesi ve kadın-erkek fırsat eşitliği konusunda savunan çalışmalar yapmaktadır. KAGİDER bu bağlamda, şu 8 ana strateji doğrultusunda çalışmalarını sürdürmektedir:

- Çalışma hayatındaki kadın çalışan sayısını arttırmak ve kadın girişimcilerin desteklenmesini teşvik etmek,
- Kadınların çalışma hayatına girmesi ve girişimci olması için kadınlara eğitim ve mentorluk vermek,
- KAGİDER çalışmalarının etki alanını tüm ülke çapında yaymak
- Kadın girişimciliğinin ve ekosisteminin gelişmesi için yasal altyapıyı desteklemek ve teşvik etmek, finansal kaynak erişimine yol göstererek destek olmak,
- KAGİDER üyelerinin kişisel ve iş bazında gelişmelerini destekleyerek etki alanlarını ve büyümelerini desteklemek,
- Genç kadınları, eğitimlerine devam ederek çalışma hayatına katılmaya ve girişimciliğe özendirme,
- KAGİDER'in bilinirlik ve itibarını arttırmak,
- Kadının çalışma hayatına ve girişimciliğe destek vermek için içerik, teknoloji, savunu çalışması üreterek, ulusal ve uluslararası düzeyde referans noktası olmak (KAGİDER, 2021).

2.3.2.5. Kadın Emegini Destekleme Vakfı (KEDV)

Kadın Emegini Destekleme Vakfı 1986 yılından bu yana, yoksulluk ve eşitsizliklerin var olmadığı güçlü bir toplum oluşturmaya katkıda bulunmak amacıyla, kadınların yaşamlarını iyileştirme çabalarına destek olmak ve yerel kalkınmadaki liderliklerini güçlendirmek için faaliyet yürütmektedir. Bu doğrultuda bireysel ve kolektif kapasite geliştirme, kooperatifleşme, ekonomik güçlenme ve afet/göç alanlarında programlar yürütmektedir. 29.01.2001 tarihli, 2001-2009 sayılı Bakanlar Kurulu kararıyla kamu yararına kuruluş statüsü elde eden KEDV, kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum kuruluşu olan KEDV, dar

gelirli kadınların yoksullukla mücadeledeki uzmanlıklarına, ailelerini ve toplumu geliştirme, dönüştürme güçlerine inancıyla, onlarla ilkeli bir ortaklık anlayışıyla çalışmakta, tüm projelerini onların ve çevrelerinin sinerjisiyle geliştirmekte, yerel yönetimler ve toplumdaki diğer aktörlerle iş birliği yapmaktadır.

İzmir, İstanbul, Mardin, Çanakkale, Şanlıurfa, Adana, Eskişehir olmak üzere 61 ilde çalışmalar yürüten KEDV, eşitsizliklerin ve yoksulluğun var olmadığı bir toplum vizyonu ile kadınların ve kadın örgütlerinin, hem ekonomik, politik ve sosyal değişimin öncüleri hem de güçlü, kapsayıcı ve sürdürülebilir bir toplumu oluşturacak hareketlerin yerel, ulusal ve uluslararası liderleri olmaları için tabandan güçlendirilmesini hedeflemektedir. KEDV bu hedefe ulaşmak için 3 ana program alanında çalışmalar yürütmektedir:

- Kadınların ortak ihtiyaçları etrafında yoksulluğa karşı örgütlenmelerini ve kooperatifleşmelerini desteklemek;
- Dayanıklı toplumlar oluşturulmasında ve kalkınmada kadınların öncülüğünü ve ekonomik güçlenmelerini teşvik etmek;
- Afet ve göç yönetiminde kadınların rolünü güçlendirmek (KEDV, 2021).

2.3.2.6. Mikro kredi Projesi

Kadın yoksulluğunu en aza indirmek, onların istihdamını ve gelir durumlarını desteklemek üzere tasarlanmış birçok müdahale stratejisinin biri olan Mikro kredi Projesi İlk kez 1976 yılında Bangladeş'te bir araştırma projesinin parçası olarak kurulan Grameen Bankası ile gündeme gelmiştir. 1983 yılında bağımsız bir bankaya dönüşen bankanın hedefi, alternatif finansman yollarıyla yoksulluğu azaltmak ve yoksulların ekonomik faaliyetlerini desteklemektir. Bankanın Bangladeş'te çalışmaları çok etkili olunca, Banka farklı ülkelerde de girişimlerde bulunmaya başlamış, uygulamacı ve teknik uzmanlık sağlayıcı bir kurum olarak bu ülkelerin kırsal bölgelerinde mikro kredi düzenlemelerine yönelmiştir. Grameen Bankası Türkiye'de yap-işlet-devret modeli üzerinden öncü bir mikro kredi projesi başlatmıştır. Üç yıllık bir pilot proje olarak başlatılan bu girişim projenin normal ömrünün bitmesine karşın sürmektedir. Projenin destekleyici kuruluşlarının da Türkiye Bölgesel Farklılıkların Azaltılması Derneği ve Diyarbakır Valiliği olduğu görülmektedir. Özellikle yoksul kadınların ihtiyaçlarına yönelik olan projenin Diyarbakır ve Bismil'de olmak üzere iki ofisi bulunmaktadır (Dinçoflaz, 2009, s. 152).

Mikro kredi hedef olarak toplumun en yoksul kesimlerine yönelik olarak tasarlanmıştır. Hedef kitle başta kadınlar olmak üzere, işsiz gençler, özürllüler, topraksız köylüler, orman köylüleri, küçük ölçekli çiftçiler, sokak çocuklarından oluşmaktadır. Mikro kredi geleneksel finans kurumlarından kredi almayan kişilere kredi hizmeti götürmeyi amaçlamaktadır. Mikro kredi aklında bir iş fikri

olan ancak başlangıç sermayesi bulamayan kişilere sermaye sağlayarak onları girişimci yapma iddiasını taşıyan bir sistemdir. Grameen Bank tarafından kredi alan yoksullara benimsetilmeye çalışılan bazı ilkeler olduğu görülmektedir. Bu ilkeler ile ekonomik gelişmenin yanı sıra yoksul kişilerin sosyal ve kültürel olarak da dönüştürülmesi ve davranış değişikliği ortaya çıkarılarak yoksulluk kültürünün oluşmasının engellenmesi hedeflenmektedir. (Güneş S. , 2009, s. 52-55).

2.3.2.7. Kadınların Birey ve Hane Düzeyinde Yoksulluk ile Baş Etme Mücadelesi

Kadın yoksulların, yoksullukla baş etmelerini sağlamaya dönük uluslararası, ulusal ve bölgesel çapta kamu ve sivil toplum kuruluşlarının çeşitli inisiyatifler ve projeler geliştirdikleri, sözleşmeler yaptıkları ve bu doğrultuda faaliyetler yürüttükleri yukarıdaki bölümde dile getirildi. Yoksulluk ile kurumsal düzeyde yürütülen mücadelenin yanında özellikle 1980 sonrası, gelişmekte olan ülkelerde yürütülen politikaların ve ekonomik krizlerin yoksullaştırıcı etkilerini anlamak amacıyla yoksul bireylerin yoksulluk ile birey ve hane düzeyinde başa çıkma mücadelelerini dile getirmek için “hane geçim stratejileri” kavramı kullanılmaktadır. Yoksullukla başa çıkma mücadelesini ifade etmek için daha sıklıkla “geçim stratejisi” kavramı kullanılmakla beraber “var olma stratejisi”, “aile uyum stratejisi”, “yeniden üretim stratejisi (Güneş F. , 2010, s. 1), “idare etme sanatı” (Erdoğan N. , 2016, s. 41-42) gibi kavramların da kullanıldığı görülmektedir.

Lingam (2005), hanelerin sadece üyelerinin birlikte yaşadığı, ürettiği, tükettiği ve ortak yarar hedeflerinin paylaşıldığı bir birlik olmadığını; çatışmanın da olduğu, yaş cinsiyet ve akrabalık durumunun kaynak, güç ve karar verme üzerinde etkili olduğu bir arena olduğunu belirterek hane geçim stratejilerinin belirlenmesinde kadınların da etkinliğine değinmektedir. Lingam’a göre, bir sürekliliği ifade eden strateji, aynı seviyede hayatta kalmak veya yukarı doğru hareketliliği elde etmek için hanede yapılan düzenlemelerdir. Kadınlar neo-liberal kalkınma modelinin maliyetini üstlenerek, bu kalkınma modeline alternatif seçenekler geliştirmek için örgütlenerek ve boş zamanlarını azaltarak bir baskı unsuru olmaktadırlar.

Öte yandan hane stratejisi yaklaşımının, kavramsal ve metodolojik açıdan birtakım sınırlılıklara sahip olduğu savunulmaktadır. Birincisi strateji kavramında, bireyin bağımsız ve özerk bir şekilde karar verebileceği varsayılarak, seçme özgürlüğünün çok abartıldığıdır. Çünkü hiçbir aktör tam özerk ve bağımsız karar verebilecek koşullara sahip olamamaktadır. İkinci metodolojik sorun, stratejiye dair zaman algısıyla ilgilidir. Stratejik kararlar çocukların eğitimine yapılacak yatırımlar veya göç etmeye dair uzun dönemli

olabileceği gibi; erkeğin beklenmedik bir Şekilde işten atılması karşısında ailenin kısa dđnemli ve hızlı stratejiler geliŐtirmesi Şeklinde de olabilir. Kısa ve uzun dđnemli stratejiler bazen örtüŐebileceđi gibi bazen de birbirini etkisizleŐtirici durumda olabilir (Güneş F. , 2010, s. 35). Üçüncü sınırlılık ise geçim stratejilerinin sadece ekonomik ihtiyaçlar tarafından belirlendiği Şeklindeki varsayım olduğu dile getirilmektedir. Halbuki stratejiler hem işgücüne katılımda hem de ailenin tüketim kalıpları ailenin kültürel değerleri ile ekonomik olanakları arasındaki etkileŐime dayalı olarak sekillenmektedir (Hareven, 1991, s. 117).

3.TARİHSEL PERSPEKTİFLE SOSYAL POLİTİKA

3.1. Sosyal Politikanın Tarihsel Gelişimi

Endüstri Devriminden önce diğer devletler ile savaş vererek ayakta durmaya çalışan devletler Endüstri Devriminden sonra dış devletlerin tehditlerinin yanında ülkelerindeki kötü çalışma koşulları ve sermaye emek çatışmasının yarattığı gerilimler ile mücadele etmek zorunda kalmışlardır. Başta İngiltere olmak üzere özellikle Batı Avrupa ülkeleri yaşanan bu emek sermaye gerilimlerinin üstesinden gelmek için bazı devlet müdahalelerinde bulunma ihtiyacı hissetmişlerdir. Sosyal Politika alanının, bünyelerinde gerilimler yaşayan bu devletlerin müdahale ihtiyaçlarının gün geçtikçe daha yakıcı bir şekilde artması nedeniyle geliştiği görülmektedir (Şenkal, 2017, s. 21).

Avrupa’da ilk kez Almanya’da kullanılan Sosyal Politika (Koray, 2018, s. 34), kavramı dar anlamıyla “çıkartları uyuşmayan emek ve sermaye sınıfları arasında yükselen toplumsal çatışmaları önleyerek toplumsal uyumu garanti altına alınmasına yönelik politika olarak tanımlanabilir (Şenkal, 2017, s. 21). Yine yapılan başka bir tanıma göre, dar anlamda sosyal politika “işçi statüsünde çalışanların iş ilişkileri ve çalışma yaşamında korunması amacıyla, devletçe alınan karar ve sürdürülen uygulamaları inceleyen bir dalı olarak” ifade edilmektedir (Bedir, 2016, s. 3). Sosyal Politika alanının dar anlamıyla hayata geçirildiği 1800’lü yılların sonlarından itibaren işçi sınıfının lehine olacak bazı adımlar atılarak işçi sınıfının seslendirdiği tepkileri dindirilmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda işçi sınıfına yönelik gönüllü ve zorunlu bazı sigorta uygulamaları hayata geçirilmiştir. İşçi sınıfı lehine yaşanan bu gelişmelerin bazı nedenleri olarak; işçilerin yürüttükleri siyasal mücadeleler, her iki Dünya Savaşının toplumların sosyal ve ekonomik bünyelerinde yarattığı tahribatlar ile liberal ekonomi politikalarının özellikle işçi sınıfı ve diğer dezavantajlı gruplara yaşattığı hayal kırıklıkları ve zorluklar olarak sırlanabilir (Koray, 2018, s. 34-35).

İlk başlarda yaşam döngüsü içerisinde özellikle işçi sınıfının iş ortamında karşılaştığı iş kazaları, işsizlik, hastalık ve yoksulluk gibi sorunlara karşı önlem amaçlı dar bir alanda sürdürülen Sosyal Politika, gün geçtikçe kapsamına aldığı kesimleri genişletmiş; işçi sınıfının yanında toplumdaki diğer bağımlı çalışanlar, bağımlı bireyler, ekonomik yönden güçsüz olanlar, bakım ve gözetim gereksinimleri olan kesimlerin yaşam döngüsü içerisinde karşılaştığı riskler ve olumsuzluklara karşı korunmalarını sağlamaya yönelik politikalara dönüşmüştür (Altan, 2007, s. 9). Sosyal Politika, toplumun geniş kesimlerinin gereksinimlerini araştırarak, yaptığı tespitleri yönetenlerin önlerine koyarak ortaya konulan gereksinimlerin karşılanmasını sağlamaya çalışmaktadır. Bu gereksinimlerin karşılanması durumunda toplumda sosyal eşitlik, sosyal adalet, sosyal refah,

toplumsal huzur ve barış ortamının oluşması daha ulaşılabilir hedefler haline gelecektir.

Modern devletin bir bileşeni olarak Sosyal politika varlığını sınıfsal mücadeleler, insan hakları mücadeleleri, kadın hakları mücadeleleri ve demokratik tavır geliştirebilen bireylerin yetişmesi gibi gelişmelere borçlu bir alan olarak görülebilir. Söz konusu mücadelelerin ve demokratik tavrın gerçekleşemediği toplumlarda sosyal politika alanının da gelişemediği söylenebilir. Bu temelde demokratik ortamın korunup geliştirildiği toplumlarda işçi, kadın, gençlik hareketlerinin de sürekli bir gelişme içerisinde olacağı ve bu gelişmelerle bağlantılı olarak Sosyal Politikanın da genişlemeye devam edeceği öngörülebilir.

3.2.Sosyal Politikanın Şekillenmesinde Etkili Olan Kuruluşlar

3.2.1. Sosyal Politikanın Şekillenmesinde Etkili Olan Uluslararası Kuruluşlar

3.2.1.1.Birleşmiş Milletler

Sosyal politikanın gelişiminde en etkili kuruluşların başında gelen Birleşmiş Milletler (BM), 1945 yılında dünya barışını ve güvenliğini korumak, uluslararası ekonomik, sosyal ve kültürel iş birliğini geliştirmek amacıyla kurulmuştur. Birleşmiş milletler kurulduğu tarihten bu yana ekonomik sosyal kalkınmayı sağlamak amacıyla politikalar belirlemede, sorunların çözümü için hükümetlere tavsiyelerde bulunmakta, uluslararası normlar oluşturmakta; bünyesindeki uzmanlık örgütleri ve ilgili örgütleri ile çalışmalar yürütmektedir (Tokol, 2019, s. 97). Sosyal politikanın oluşturulmasında Birleşmiş Milletlerin temel organlarından olan *Ekonomik ve Sosyal Konsey*'in önemli katkıları bulunmaktadır. *Ekonomik ve Sosyal Konsey*, BM'nin ekonomik ve sosyal çalışmaları ve örgütün işlevsel kolları arasındaki koordinasyonu sağlayan temel organıdır. Konsey ayrıca uluslararası ekonomik ve sosyal sorunların tartışıldığı ve siyasi tavsiyelerin oluşturulduğu merkezi bir forum niteliğindedir. Bu anlamda Konsey, BM'nin siyaset-dışı alanla ilgilenen organı olarak görülmektedir. Görev ve yetkilerinin bazıları ise şöyle ifade edilmektedir;

- Uluslararası ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim, sağlık ve ilgili konularda çalışmalar yapmak, rapor hazırlamak ve tavsiyede bulunmak;
- İnsan haklarına ve temel özgürlüklere saygı gösterilmesini sağlamak ve uygulamak (Taşçı, 2017, s. 43).

Birleşmiş Milletlerin başta yoksulluk olmak üzere sosyal sorunların çözümü amacıyla küresel politikalar oluşturulmasında, konumunun güçsüz ve sınırlı olduğu yönünde eleştiriler yapılmaktadır. Birleşmiş Milletlerin yayınlanmış

raporları aslında Birleşmiş Milletlerin çok mütevazı isteklerinin bile kabul edilmesinin zorluğunu kanıtlamaktadır. Örneğin Birleşmiş Milletlerin 2005 raporunda, zengin ülkelerin 2000’li yıllarda Gayri Safı Milli Hasıllarının (GSMH) ancak %0,25’ini yoksul ülkelere yardım maksadıyla harcadıkları ifade edilmektedir. Halbuki aynı ülkeler yardım için ayırdıkları her 1 dolara karşılık askeri harcamalarına 10 dolar ayırarak askeri güvenliğe insan güvenliğinden daha fazla önem vermektedirler (Koray, 2011, s. 379-381).

3.2.1.2.Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

Sosyal politika alanının gelişiminde etkili olan uluslararası araçlardan biri olan Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 1.Dünya Savaşı sonrasında 1919 yılında imzalanan Versay Barış Antlaşması ile kurulmuştur. Milletler Cemiyeti ile eş zamanlı olarak kurulmuş olan Uluslararası Çalışma Örgütü, siyasi barışın ancak sosyal barış ve sosyal adaletin sağlanması halinde kalıcı olacağı düşüncesi ile hareket etmektedir. Milletler Cemiyetinin dağılması sonrasında yerine kurulan Birleşmiş Milletlerin bir uzmanlık kuruluşu olarak yapılanan Uluslararası Çalışma Örgütü’nün amaçları 1944 yılında yapılan Uluslararası Çalışma Konferansı’nda kabul edilen Philedelphia Bildirgesi ile yeniden tanımlanmıştır. Örgüt, özellikle çalışma hayatında karşılaşılan sorunlara çözüm bulunması ve ücretlilerin durumunu doğrudan etkileyen ekonomik sorunlara odaklanmaktadır (Bedir, 2016, s. 21).

Uluslararası Çalışma Örgütü, diğer uluslararası örgütlerden farklı olarak üçlü bir yapıya sahiptir. Örgütün iki anayasal organı olan ve diğer organlarında üye devletlerin hükümet temsilcileri ile işçi ve işveren temsilcilerinin, örgütün karar ve kural üretme sürecinde birlikte katılmaları sağlanmaktadır. ILO’nun anayasal organları Uluslararası Çalışma Konferansı, Yönetim Konseyi ve Uluslararası Çalışma Bürosu’ndan oluşmaktadır. Örgütün en üst organı olan Uluslararası çalışma Konferansı, çalışma hayatı ile ilgili konular ve toplumsal sorunların tartışıldığı bir forum niteliğindedir. ILO tarafından üretilen normlar uluslararası sosyal politikanın temel kaynakları olarak kabul edilmektedir. ILO Anayasasının Başlangıç Bölümü, Philedelphia Bildirgesi’nde yer alan genel ilkeler, Çalışmaya İlişkin Temel Haklar ve İlkeler ve İzleme Bildirgesi (1998), Adil Bir Küreselleşme İçin Sosyal Adalet Uluslararası Çalışma Örgütü Bildirgesi (2008) ILO’nun uluslararası sosyal politikanın gelişiminde etkili olan temel bildireleri olarak sıralanabilir. ILO’ya üye olan ülkeler, kabul edilinceye kadar tüm aşamalarda üçlülük ilkesine dikkat edilen sözleşmeleri onayladıkları taktirde, bu sözleşmeler onaylayan ülkeler için sözleşmeler feshedilinceye kadar hukuksal yükümlülük doğurmakta ve üye ülkeler bu hukuksal yükümlülükler iç hukuklarına yansıtmaktadırlar (Tokol, 2019, s. 99-101). ILO’nun etkinliğine

ilişkin veriler ILO'nun üye ülkelerin çalışma hayatında gün geçtikçe daha fazla rol aldığını göstermektedir. Günümüzde ILO'nu gözetimi altında yapılan anlaşmaların sayısının 7000'nin üzerine çıktığı ve temel anlaşmaların 1148'inin de ILO'nun onayının olduğu görülmektedir (Şenkal, 2017, s. 416).

ILO, anayasasından kaynaklanan yükümlülük gereğince üye ülkeleri denetlemektedir. ILO'nun üye ülkelere yönelik denetimi iki şekilde işlemektedir. Birincisi düzenli denetim, ikincisi ise şikâyete dayalı denetimdir. Düzenli denetim, ILO tarafından kabul edilen ve üye ülkeler tarafından onaylanan sözleşmelerin uygulamalarına ilişkin yapılan denetimdir. Şikâyete dayalı denetim ise Sendika Özgürlük Komitesi tarafından yapılan denetimdir. Komite sendikalar tarafından yapılan şikayetleri inceleyip karara bağlamaktadır (Kaya P. A., 2014). ILO'nun bu denetimleri çalışanların çalışma yaşamının düzenlenmesini ve çalışanların özlük haklarını geliştirecek sosyal politikaların üretilmesini sağlayarak çalışanların yaşadıkları başta yoksulluk olmak üzere sosyo-ekonomik sorunlarının giderilmesine katkıda bulunmaktadır.

3.2.1.3. Avrupa Birliği

İkinci Dünya Savaşından sonra harap olan Avrupa'yı yeniden kurmak ve siyasal ve sosyal barışı gerçekleştirmek isteyen Avrupa ülkeleri imzaladıkları Roma Antlaşması (1957) ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nu (AET) kurmuştur (Bedir, 2016, s. 22). Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kurulmasını sağlayan Roma Antlaşması, en başta sermayenin, malların, hizmetlerin ve insanların serbestçe dolaşabildiği bir Avrupa yaratılmasını sağlamaya dönük bir iradenin ürünü olarak okunabilir. Topluluğu oluşturan üyeler, bu kurulan ortaklıktan ve serbestleşme yolundaki Avrupa pazarından, kendi büyümesi ve ticaret artışı beklentisi içerisindeydi (Koray, 2011, s. 167). Görüleceği gibi kurulmasında ekonomik endişelerin öne çıktığı topluluk ilerleyen yıllarda sadece ekonomik bir topluluk olmaktan çıkıp sosyal Avrupa'yı oluşturmaya çalışmış ve adını Avrupa Birliği'ne dönüştürmüştür. Üye ülkelerin sosyal yaşamını güçlendirmek için birçok faaliyet üreten Avrupa Birliği, bu kapsamda üye ülkeler içerisinde, ücret, çalışma ortamı, insan hakları, iş sağlığı ve güvenliği, ayrımcılıkla mücadele, eşit haklar, sendikal haklar gibi birçok alanda ortak standartların oluşturulmasını sağlamaktadır (Bedir, 2016, s. 22).

Avrupa bütünleşmesinin ilk yıllarında sınırlı olan sosyal boyuta ilişkin kaygı ve sosyal politikaya ilişkin düzenlemeler 1970'li yıllardan itibaren hızlanmış, 1992 yılında imzalanan Maastricht Antlaşması sonrasında sosyal boyut belirginleşmeye başlamıştır. Aslında liberal yaklaşımlı olan Roma Antlaşması'nda (1957), sosyal boyut piyasa ile başka bir deyişle ekonomide sağlanabilecek bütünleşme ile ilişkilendirilmiştir. Yani ilk başlarda Avrupa'da

yaşanacak başarılı bir ekonomik bütünleşmenin, sosyal bütünleşmeyi de sağlayacağı düşüncesi hâkim olmuştur. 1970'lerin başlarına kadar sosyal politika tek başına bir politika alanı olarak değil ekonomi alanındaki politikaların bir eki olarak ele alınmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğunun kuruluşundan, 1972 yılına kadar topluluğun ortak bir sosyal politikasından söz edilememektedir. Ancak ekonomik bütünleşme ve serbest piyasanın, işçileri korumada başarısız olduğu 1968-1972 döneminde endüstriyel gerilim ve eylemlerle ortaya çıkmıştır. 1972 yılında gerçekleştirilen Paris Zirvesi'nin sonuç bildirgesinde, topluluk için sosyal politikanın ekonomik birlik ve para birliği ile aynı anlam ve değeri taşıdığı ifade edilmiş ve böylece Avrupa'ya dair bir sosyal politikanın oluştuğu görülmüştür. Paris Zirvesi'nin ardından 1974 yılında bir sosyal eylem planı ortaya konmuş, bu eylem planında göçmen işçilerin çalışma koşullarının iyileştirilmesi, tam istihdama ulaşılması, kadın ve erkeklere iş yaşamında eşit fırsatlar sunulması, toplu işten çıkarmalara karşı işçilerin korunması, işçilerin yönetime katılması yönünde çabalanaacağı ifade edilmiştir (Kaya P. A., 2014, s. 172-179).

1986 tarihli Tek Avrupa Senedi ile toplulukta, bir reform gerçekleştirilerek sadece gümrük duvarlarının değil, birliğe üye ülkeler arasında bütün engellerin kaldırıldığı tek bir pazar düşüncesi gündeme gelmiştir. Tek Avrupa Senedi ile ulusal üstü, ulusal ve uluslar altı yetkili kurumların katılımıyla oluşan yeni bir politika oluşturma ve karar alma süreci başlamıştır. Tek Senet ile işçi sağlığı ve iş güvenliği konusundaki düzenlemelerin uyumlu hale gelmesi, ekonomik ve sosyal bütünleşmeyi sağlayacak politikaların daha çok ön plana çıkması gibi taahhütlerde bulunularak sosyal sorunların çözümüne ilişkin sosyal politikaların geliştirilmesi yönünde irade beyanı sergilenmiştir. İlerleyen süreçte 1989 yılında imzalanan "Topluluk Sosyal Şartı" ile Serbest dolaşım hakkı, sosyal korunma hakkı, istihdam ve ücret hakkı, yaşama ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi hakkı, örgütlenme hakkı, çocuk ve gençlerin korunma hakkı, yaşlı ve engellilerin hakları gibi birçok alanda sosyal hakların korunacağı ifade edilmiştir. 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam Antlaşması ile sosyal politikaya ilişkin protokol ve antlaşmanın Avrupa Topluluğu Antlaşması hükmü haline getirilmesi kabul edilmiştir. Yine 2003 yılında yürürlüğe giren Nice Antlaşması, 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile Avrupa Birliği'ne üye ülkeler kendileri için bağlayıcı olan sosyal politikaya ilişkin birçok temel kaynak niteliğinde metnin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır (Kaya P. A., 2014, s. 181-210).

3.2.2.Sosyal Politikanın Şekillenmesinde Etkili Olan Ulusal Kuruluşlar

Türkiye’de sosyal politikaların şekillenmesinde etkili olan kuruluşların, genel olarak işçi sendikaları, işveren sendikaları ve çeşitli sivil toplum kuruluşlarından oluştuğu görülmektedir. Aşağıda bu kuruluşlara kısaca değinilecektir.

3.2.2.1.İşçi Sendikaları

İşçi sendikaları Avrupa’da Sanayi Devrimi’nden sonra fabrikalarda ağırlaşan iş koşulları ve sosyo-ekonomik yaşamda sefalet düzeyinde görülen yoksulluğa karşı işçilerin hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek amacıyla kurulan örgütlenmelerdir. İşçi sendikaları kurulabilmesi için içinde yaşanılan toplumda bazı şartların uygun olması gerekmektedir. Bu şartlar, içinde yaşanılan toplumun sanayileşme sürecini yaşaması, işçilerin çıkarlarını diğer çıkar gruplarından farklı olduğunun bilincine varmaları, işçi ve işveren arasındaki çıkar uyumsuzluklarının gerginleşmesi, işçilerin yönlendirecek bir lider kadrosunun bulunması, ülkede sendikaların kurulması ve sendikal faaliyetler yürütmesini engelleyecek hukuki düzenlemelerin olmaması ve genel olarak ülkede demokrasinin varlığı şeklinde ifade edilebilir. İşçi sendikaları, yürüttükleri toplu pazarlık, siyasi faaliyet ve diğer faaliyetleri ile işveren ve hükümetlerin dikkatlerini, işçi çalışma koşullarının iyileştirilmesi ve hayat standartlarının yükseltilmesine yönlendirmektedirler. Ancak işçilerin yürüttükleri faaliyetlerin hangilerine daha fazla önem verecekleri; içinde yaşadıkları ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal yapısı, sendikaların ideolojik görüşlerine, sendikaların örgütlenme modellerine, sendikaların üye sayısı ve gücüne bağlı olarak değişebilmektedir (Tokol, 2019, s. 72-77).

Türkiye’de siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel koşullardan dolayı Osmanlı İmparatorluğu döneminde 1894 yılında kurulan Osmanlı Amele Cemiyeti dışında 1908 yılına kadar işçi sendikası kurulamamıştır. 23 Temmuz 1908 yılında II.Meşrutiyet’in ilanı ile çalışma hayatı alanında ve sendika etkinliklerinde bir dönüm noktası yaşanmıştır (Tokol, 2019, s. 83). II Meşrutiyetin ilanının ardından peş peşe çeşitli iş kollarında çalışanlar tarafından 111 adet grevin düzenlenmiş olması hem işçilerin karşılanmayan taleplerinin, meşrutiyet öncesi dönemden kalan birikmişliğini hem de işçi hareketlerinde yaşanan yoğunluğu gözler önüne sermektedir (Güzel, 1996, s. 31-35). Ancak işçi hareketlerindeki bu hareketlilik uzun sürememiştir. 31 Mart Olay’ından sonra ilan edilen sıkıyönetimin etkisiyle 1909 yılında çıkarılan Tatil-i Eşgal Kanunu’nun işçi aleyhine kullanılması, sendikacılık faaliyetlerini tekrar sekteye uğratmıştır.1923 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesinden sonra da Doğu’daki isyanı bastırmak amacıyla 1925’te kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanunu’nun hükümleri sendikal örgütlenmeyi olumsuz etkilemiştir. Sendikal faaliyetlere ilişkin görülen bu olumsuz tutum 1952 yılında

ilk konfederasyon olan Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun (TÜRK-İŞ) kurulmasına kadar devam etmiştir. Türkiye'de sendikalaşma alanında esas rahatlamanın 1961 Anayasası'nın kabul edilmesiyle yaşandığı görülmektedir. 1961 Anayasası'nın kabulünden sonra 1963 yılında yürürlüğe giren 274 sayılı Sendikalar Kanunu ve 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu, sendikaların çalışma hayatında etkinliklerinin artmasını sağlamıştır (Tokol, 2019, s. 83-86). 1963-1971 yılları arasında 1908'deki II.Meşrutiyet'in ilanı sonrasında benzer bir hareketlik yaşanarak toplam 569 grevin yaşandığı görülmektedir (Güzel, 1996, s. 208). Ekonomi alanında yürürlüğe giren 20 Ocak 1980 Kararları, uluslararası alanda yükselişe geçen Neo-liberal politikaların Türkiye'deki yansıması olarak değerlendirilmektedir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin getirdiği atmosferde kabul edilen 1982 Anayasası'nın kısıtlayıcı hükümleri doğrultusunda yayımlanan 2821 Sayılı Sendikalar Kanununun, 2822 Sayılı Toplu İş Sözleşmeleri, Grev ve Lokavt Kanununun etkisiyle sendikal faaliyetlerin etkinliğinin azaldığı görülmektedir.

Türkiye, çalışma hayatında sendika hakkını düzenleyen birçok uluslararası sözleşmeye taraf olup bu sözleşmeleri onaylamıştır. Bu sözleşmeler, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, Uluslararası Çalışma Örgütü Sözleşmeleri, Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Gözden Geçirilmiş Avrupa Sosyal Şartı olarak sıralanabilir. Bu sözleşmelerde çalışanların grev, toplu eylem ve toplu sözleşme hakları “sendika hakkı” olarak ifade edilmektedir. Türkiye'nin, sendikal hakların kullanımı açısından iç hukukunun sınırlayıcı bir durumda olduğu, bu durumun oluşmasının en önemli nedeninin, işverenlerin sendikal hakların kullanımına ilişkin olumsuz tavırlarının hükümetler tarafından dikkate alındığı ancak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90.maddesi gereğince Türkiye'nin onayladığı uluslararası sözleşmeleri doğrudan uygulaması gerektiği ileri sürülmektedir (Özveri, 2014, s. 334-349).

Öte yandan ulusal düzeydeki sendikaların işlevsellikleri ile ilgili yapılan değerlendirmelerde ulusal sendikaların karşılaştığı zorluklar gündeme gelmektedir. 1980'lerde itibaren Neo-liberal politikaların yükselişe geçmesi ve kapitalizmin küreselleşmesiyle birlikte, emeği ilgilendiren konuların küresel düzeyde belirlenmesinden dolayı, 20. yüzyılda kapitalizmi dönüştürmeyi kısmen başaran işçi sendikalarının, ulusal düzeyde yapılan toplu pazarlıklar ile emeğin çıkarlarını koruma olanağını giderek azaldığı ileri sürülmektedir (Koray, 2011, s. 304). Ulusal ve uluslararası alanda emek sektörünün aleyhine gerçekleşen tüm gelişmelere rağmen günümüzde Türkiye'de çalışma hayatında Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜRK-İŞ), Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve Türkiye Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu

(HAK-İŞ), Anadolu İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ANADOLU-İŞ), Ülkem İşçi Sendikaları Konfederasyonu (ÜLKEM-İŞ), Tüm İşçi Sendikaları Konfederasyonu (TÜM-İŞ), Yeniden Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu (YENİDEN-MİSK) olmak üzere yedi işçi sendika konfederasyonu faaliyet yürütmektedir. Ayrıca bu konfederasyonlara bağlı olmayan bağımsız sendikalar da bulunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). İşçi sendikalarının taraflar nezdinde yarattıkları farkındalık düzeyi, ülke hükümetlerinin ülkede yürüttükleri sosyal politikaların gelişimlerini, etkinliğini ve güncelliğini etkilemektedir.

3.2.2.2. İşveren Sendikaları ve Dernekleri

Türkiye’de sosyal politikanın şekillenmesinde etkili olan başka bir kuruluş grubu da işveren sendikaları ve dernekleridir. İşveren sendikaları, işverenlerin sınıfsal hak ve çıkarlarını korumak ve daha da geliştirmek amacıyla kurulmuş olan örgütlenmelerdir. 1980’li yıllardan itibaren küresel sermayenin Neo-liberal politikaları yeniden güçlendirme çabaları, Türkiye’de de etkilerini göstermiş ve çalışma hayatında küresel sermaye ile ortaklıklar kuran ulusal sermayenin lehine kazanımlar elde edilmesini sağlamıştır. Ulusal sermayenin kazanımlar elde etmesini sağlayan bir diğer etkenin de onların örgütlenmeleri olduğu ifade edilebilir. Türkiye’de sermaye sahiplerinin hak ve menfaatlerini korumak amacıyla Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSK), Tüm İşveren Sendikaları Konfederasyonu (TİSKO) bağlı işveren sendikaları ile bağımsız bir şekilde faaliyet yürüten işveren sendikaları bulunmaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022).

İşveren sendikaları dışında işverenlerin hak ve menfaatlerinin koruma ve iş yaşamını hedeflerine uygun bir şekilde dönüştürmek amacıyla kurulmuş olan dernekler de bulunmaktadır. Bu derneklerin en etkin olanlarının başında gelen ve 1971 yılında kurulmuş olan Türk Sanayicileri ve İş insanları Derneği’dir (TÜSİAD). Türk Sanayicileri ve İş insanları Derneği, kuruluş amacını “rekabetçi piyasa ekonomisi, sürdürülebilir kalkınma ve katılımcı demokrasi anlayışının benimsendiği bir toplumsal düzenin oluşmasına katkı sağlamak” şeklinde ifade etmektedir. TÜSİAD, sosyal politikalara ilişkin amacını ise “insan kaynağının yetkinliklerini geliştirerek ve cinsiyet eşitliğini gözeterek istihdamın ve işgücünün üretkenliğini arttırmak; bu kapsamda mesleki eğitimin etkinliği, gençlerde vasıf uyumu, istihdam ve işgücü piyasası düzenlemeleri ve kadınların ekonomiye katılımı konularında çalışmalar yapmak” olarak belirtmektedir (TÜSİAD, 2022). Dernek statüsünde faaliyet yürüten bir başka işveren kuruluşu da 1990 yılında kurulmuş olan Müstakil Sanayici ve İş adamları Derneği’dir. MÜSİAD, kuruluş misyonunu “ulusal ve uluslararası düzeyde bağımsız ve

bağlantısız hareket eden bir iş adamları derneği olarak, önceden belirlenen ilke ve değerleri paylaşan üye sayısını artırmak, üyeleri arasındaki dayanışmayı geliştirmek ve kendi içinde sağladığı bu birlik ve beraberlik ruhuyla ülkemizin maddi ve manevi yönden gelişmesine katkıda bulunmak olarak belirtmektedir (MÜSİAD, 2022). Sermaye sahiplerinin, kendi hak ve menfaatlerine ulaşmak amacıyla oluşturduğu örgütlenmeler, hükümetler üzerinde birer baskı grubu oluşturarak hükümet programları, kalkınma planları ve oluşturulan mevzuatlarda ortaya konulan sosyal politikaların sermaye sahiplerinin taleplerinin göz önünde bulundurulmasını sağlamaktadır.

4.YOKSULLUKLA MÜCADELE MEKANİZMASI OLARAK SOSYAL REFAH DEVLETİ

4.1.Sosyal Refah Devleti Kavramının Tarihsel Gelişimi

Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle liberal kapitalist anlayışın hakimiyetinde yürütülen ekonomik üretim sisteminin toplumsal ve ekonomik açılardan bir başarı elde edememesi toplumlara yeni arayışlara sevk etmiştir. Bu süreçte, emek ve sermaye arasındaki sorun ve çelişkilerin artması, muhalefet ve protesto hareketlerinin ortaya çıkması, Marx'ın sosyalist düşüncelerini öngören hareketlerin güçlenmesi, devletleri yeni önlemler alınması yönünde düşüncelere yöneltmiştir. Özellikle Batı Avrupa'da artan ekonomik ve sosyal sorunlara karşılık birçok siyasal ve ekonomik mücadeleler yaşanmış ve devletler mücadeleler sonucunda yalnızca bireysel ve siyasal hakları hayata geçiren liberal devlet olma halinden uzaklaşarak sosyal sorunlara önem veren ve bu sorunların çözülmesi için sorumluluk üstlenen bir nitelik kazanmıştır. Kazanılan bu sosyal niteliğin oluşumunda ekonomik büyüme kadar işçi sınıfının büyümesi, güçlenmesi ve örgütlü mücadele vermesinin de önemli katkılarından olduğu görülmektedir (Koray, 2018, s. 74).

Devletler, kazandığı sosyal devlet niteliği ile işçi sınıfını korumaya yönelik müdahalelere başvurmuş ve bu müdahaleler ile liberal kapitalizmin yetersiz kaldığı veya liberal kapitalizmin yol açtığı olumsuz sonuçları bertaraf etmeye çalışmıştır. Anayasal ve yasalar ile üretim ve bölüşüm ilişkilerine asgari ve azami koşullar getirilmiş ve çalışanların örgütlenme özgürlüğü sağlanarak var olan sorunların çözümlenmesine çalışılmıştır. Devlet piyasa mekanizmasının yol açtığı sorunların çözümüne müdahale amacıyla piyasayı düzenleyen ve aksaklıkları gideren çok sayıda kurum oluşturmuştur. Yine devlet özel sektörün çoğunlukla ekonomik nedenlerle yatırım yapmadığı alanlarda kamu girişimciliği yolu ile piyasaya müdahalelerde bulunmuştur. Devlet bu şekilde hareket ederek, liberal kapitalizmin krize girdiği dönemlerde hem üretici rolü ile piyasaların taleplerini karşılamış hem de yeni istihdam alanları yaratarak adil bir gelir dağılımını sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca devlet çıkardığı kanunlarla çalışanlara yeni sosyal haklar getirmiş böylece iktidarların çalışma hayatına keyfi müdahalelerini önlemeye çalışmıştır. Devletin yaptığı bu müdahaleler ekonomik sistemde bir değişim ortaya çıkartmış bu değişimle birlikte liberal devlet anlayışı yerini çalışma ve sosyal adalet ilkelerini önceleyen sosyal refah devleti anlayışına bırakmıştır (Serdar, 2019, s. 20-23).

İlk kez 19. Yüzyılın sonunda sosyal güvenlik alanında alınan önlemler nedeniyle Almanya'da kullanılmaya başlanan Sosyal Refah Devleti kavramının (Koray, 2018, s. 87), "Büyük Bunalım"ın ürünü olduğu ileri sürülmekte ve

gördüğü işlevler açısından da değerlendirilerek 1. Dünya Savaşı sırasında ortaya çıkan Avrupa kıtasında uygulanan ekonomik politikaların sonucunda ortaya çıkan sorunlara bir çözüm gibi görülmektedir. Sosyal Refah Devleti, insanların yaşadığı kitlesel işsizlik, sosyal güvencesizlik, endüstrideki büyük değişim, yüksek vasıflı çalışanların sayısındaki artış, düşük ücretler ve kısa süreli işçiliğin yaygınlaşması gibi sorunlara karşı koruyucu tarife ve politikalar şeklinde değerlendirilmektedir (Şenkal, 2017, s. 228).

İlk ortaya çıktığında sınırlı bir hedef ve kapsamı olan Sosyal Refah Devleti'nin, sosyal politikanın gelişimiyle paralel bir şekilde genişlediği ve Sosyal Refah Devleti'nin gelişiminin dört aşamada incelenebileceği ileri sürülmektedir. Birinci dönemi, 1870'lerden başlayan bir "başlangıç ve deneyim kazanma dönemi"dir. Bu dönemde bir yanda büyüyen toplumsal sorun ve tıkanıklıklar bir yanda bu sorunlara karşı örgütlenen ve büyüyen işçi hareketleri belirleyici olmuştur. 1930'lardan 1940'ların sonlarına kadar olan ikinci dönem, daha önce getirilen uygulamaları pekiştirme ve sağlamlaştırma aşaması olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde 1. ve 2. Dünya Savaşları nedeniyle ekonomik sorunlar ağırlaşmış olsa da toplumsal güçler arasında uzlaşma ve dayanışmanın öneminin kavrandığı bir dönem olmuştur. 1950'lerden 1970'lerin ortalarına kadar uzanan "büyüme ve yayılma dönemi" olarak görülen üçüncü dönem, ekonomik büyüme ve keynesyen politikalarla refah devletinin gelişmesi için uygun koşulların olduğu bir dönem olmuştur. Petrol krizinin hissedildiği, kamu açıklarının açıkça hissedildiği dönem de Sosyal Refah Devleti'nin dördüncü aşaması olarak görülmektedir. 1980'li yıllarda yeniden yükselen ve günümüzde de etkisini sürdüren liberal akım çerçevesinde Sosyal Refah Devleti, devletin ekonomiye gereğinden fazla müdahalesine izin verdiği gerekçesiyle oldukça yoğun bir biçimde eleştirilere maruz kalmaktadır (Şenkal, 2017, s. 216-218). Bir "sorgulama ve yeniden biçimlenme" olarak görülen dördüncü dönemin hala sürdüğü ifade edilmektedir (Koray, 2018, s. 87-89).

Sosyal Refah Devleti'nin gelişiminde ve refah devleti uygulamalarının oluşumunda genel olarak İngiliz ekonomist W.H. Beveridge ve Alman devlet adamı Otto von Bismarck'ın getirdiği kural ve özelliklerin belirleyici olduğu görülmektedir. Modern sosyal güvenlik sisteminin mimarı olarak nitelenen ve 1919-1937 yılları arasında Londra Ekonomik Okulunun (LSE) Müdürlüğünü yapmış olan W.H. Beveridge, 2. Dünya Savaşı'ndan önce Britanya toplumunun altını oyan "Beş Devasa Toplumsal Kötülük" diye adlandırdığı cehalet, hastalık, aylaklık, bakımsızlık ve fukaralık ile mücadele için devletin adımlar atması gerektiğini ifade etmiştir. Beveridge'in bu tespitlerinin ardından Britanya'da devlet, cehaletle mücadele için parasız eğitim, hastalıkla mücadele için parasız ve ulusal sağlık sistemi (NHS), aylaklıkla mücadele için tam istihdam sağlamaya

yönelik devlet taahhüdü, bakımsızlıkla mücadele için tüm yurttaşlara kiralık toplu konut ve yoksullukla mücadele etmek için ihtiyacı olan herkese ulusal sigorta yardımlarının sağlanmasına dönük önlemler almaya başlamıştır (Alcock, May, & Rowlingson, 2011, s. 18-20). William Beveridge, yönetenlere, çalışanlar ve devlet tarafından yapılan açık bir sözleşme temelinde bir sosyal sigorta sistemi önermiştir. Beveridge, bireylerin işsizlik, hastalanma ve yaşlanma gibi yaşam döngüsü içerisinde karşı karşıya kalabilecekleri risklere karşı bir havuz kurulmasını önermektedir. Beveridge'in sosyal sigorta önerisinde, Britanya'nın önceki sosyal güvenlik sistemlerinde de yer alan sosyal güvenlik sisteminden yararlanmak için erkeklerin ailelerini geçindirmek için ücretli bir işte çalışmaları, kadınların ise kocaları ve çocukları için ev hizmetlerini sunma yükümlülüklerini yerine getirme gibi kurallar bulunmaktadır. Hatta çalışmayı reddeden ve ailelerini destekleyemeyen erkeklerin son çare olarak hapse atılması gibi önerdiği kurallar ile Beveridge'in, toplumun geniş kesimlerine özgeciliği teşvik etmek istediği ileri sürülmektedir (Land, 2011, s. 81). Beveridge'in İngiliz sosyal güvenlik sistemi hakkında hazırladığı ve 1942 yılında basılan rapora göre öngörülen sosyal güvenlik rejiminin dört temel özelliğinin olduğu görülmektedir. Bunlar;

- Sistem iş durumu ya da geliri ne olursa olsun nüfusun tamamını kapsayan genelleştirilmiş bir sistemdir.
- Birleşik ve sade bir sistemdir. Tek bir prim, gelirden yoksun kalmaya neden olabilecek risklerin tamamını karşılar. Beveridge “sosyal risklerin ulusal telafisi” ilkesini ortaya koymuştur.
- Tek biçimli bir sistemdir. İlgililerin geliri ne olursa olsun ödenekler tektir.
- Tek biçimli bir sistemdir. Bir yönetim reformunu ve tek bir kamu hizmeti ortaya konulmasını öngörmektedir (Rosanvallion, 2004, s. 123).

Sosyal Refah Devleti'nin gelişmesinde etkili olan bir diğer gelenek ise Bismarckyan Sosyal Refah Devleti geleneğidir. Bismarck Dönemi Almanya'sında, devlet yeni güçlenen burjuvazi ve Junker Aristokrasisinin çatıştığı ve uzlaştığı bir alan konumundadır. Alman sosyal politika ve sosyal güvenlik uygulamaları burjuva sınıfı ile aristokratlar arasında yaşanan çatışma ve uzlaşmaların bir sonucu olarak şekillenmiştir. Modern refah devletinin kurumsal olarak yerleşmesini sağlayan sosyal güvenlik uygulamalarının ilk örneği olarak Bismarck Döneminde yürürlüğe giren 1880 tarihli yasa kabul edilse de aslında bu tarihten önce de Almanya'da bazı kısmi sosyal güvenlik uygulamalarının var olduğu bilinmektedir. Örneğin Almanya'da 1871 yılında çıkarılan yasa ile iş kazaları konusunda sanayicilere kusurlu olmaları halinde sınırlı ölçüde de olsa bazı sorumluluklar yükleniyordu (Akyüz, 2008, s. 64-66).

Bismarck yönetimindeki Almanya’da, sosyal güvenlik alanındaki daha önce uygulanan uygulamalar daha da geliştirilerek Bismarck Sosyal Güvenlik Sistemi olarak adlandırılan sistem dünyada ilk defa uygulamaya konulmuştur. Bismarck yönetimindeki Almanya’da, hastalık, iş kazaları, sakatlık ve yaşlılık sigortası kanunları çıkartılmış ve ilk defa zorunlu sigorta sistemi uygulamaya konulmuştur. Bismarck sosyal sigorta sisteminin temel özelliklerine bakıldığında, işçilerin zorunlu sigorta sistemi içinde sosyal güvenliğe, devletin kurduğu sistem içinde kavuşturulduğu, devletin çalışanlara sosyal güvenliği sağlamayı bir kamu görevi olarak kabul ettiği ve bunun için sisteme kaynak aktardığı görülmektedir. Bismarck sisteminin, diğer sistemlerden herkese primli sistem temelinde asgari bir sosyal güvenliği garanti etmesi ile farklılaştığı görülmektedir (Arıcı, 2015, s. 45-46). Bismarck sisteminin özü çalışma esasına dayalı sosyal sigorta sistemine dayanmaktadır. Bu sistemde bireyler ancak bir işi yapmaları halinde sosyal hukuk bakımından güvence altına alınmaktayken; Beveridge sisteminde ise, bireyin sigorta kapsamına alınması bir işi yapma koşuluna bağlanmamaktadır. Bir ülkede yaşayan bütün vatandaşlar sırf o ülkenin vatandaşı olmalarından dolayı sosyal güvenceye kavuşturulurlar. Beveridge sisteminin kaynağı prim değil toplanan vergilerle karşılanmaktadır (Şenkal, 2017, s. 239). Günümüzde modern ülkelerde uygulanan sosyal güvenlik sistemleri ve refah devleti uygulamalarının, yukarıda genel olarak ayırt edici özellikleri ifade edilen Beveridge Modeli, Bismarck Modeli veya bu iki sistemin özelliklerinin bir karması şeklinde yapılandıkları görülmektedir.

4.2.Sosyal Refah Devleti Tipolojileri

Sosyal Refah Devleti uygulamalarının yazında ülke, kültür bölgeleri ve ekonomik sistemlere göre farklılık gösterdikleri ve farklı karakteristik özellikleri göz önünde bulundurularak farklı tipolojilere konu oldukları görülmektedir. Bu tipolojilerden en popüler olanı Esping-Andersen tarafından yapılan sınıflandırmadır. Esping-Andersen’in yaptığı tipolojinin yanısıra Leibfried ve Ferrera tarafından yapılan sınıflandırmanın literatürde geniş bir şekilde yer almaktadır. Aşağıda bu tipolojilere genel hatları ile değinilecektir.

4.2.1.Gosta Esping-Andersen Tipolojisi

Sosyal refah devletleri ile ilgili çalışmalarda, bu devletleri ölçümleme ve sınıflandırmada genellikle “sosyal refah harcamaları” dikkate alınmaktayken, Esping-Andersen sosyal harcamaların düzeyinin verili bir refah devletinin karakterini anlamada güvenilir bir ölçüt olmadığını ileri sürmektedir. Ona göre tüm harcamalar aynı etkiyi yaratamayacaklarından dolayı, yalnızca harcamalara odaklanan bir yaklaşım doğru kabul edilmemelidir. Bu nedenle Esping-Andersen

farklı refah devletlerince sağlanan dekomodifikasyon düzeyine bağlı bir sınıflandırma önermektedir. Bu sınıflandırma, refah devleti hizmetlerinin sunum ölçüsünü ve belli bir sunum düzeyinin nasıl gerçekleştirildiğine bağlı özellikleri dikkate alan bir sınıflandırmadır. Literatürde Dekomodifikasyon, “bireylerin ya da ailelerin piyasa katılımından bağımsız olarak sosyal açıdan kabul edilebilir bir yaşam standardını gerçekleştirebilme dereceleri” olarak tanımlanır. Bu bağlamda Dekomodifikasyonun en az olarak gerçekleştiği devletlerin liberal refah devletleri, en fazla olarak gerçekleştiği devletlerin ise, sosyal demokrat refah devletleri olduğu görülmektedir (Toprak, 2015, s. 156-158).

Esping-Andersen refah devleti uygulamalarına ilişkin sınıflandırmasını “Refah Kapitalizminin Üç Dünyası” (The Three Worlds of Welfare Capitalism) adlı çalışmasında ortaya koymuştur. Esping-Andersen’in bu çalışmasını ortaya koyarken teorik olarak Marshall ve Titmuss’tan; amprik olarak da Wilensk, Flora ve Heidenheimer, Mommsen ve Flora’nın çalışmalarından yararlanmış olabileceği ifade edilmektedir. Örneğin Esping-Andersen’in 'liberal, muhafazakâr (korporatist) ve sosyal demokrat' refah devletleri şeklindeki sınıflandırmasının aslında Titmuss'un 'kalıntı (residual), endüstriyel başarı performans ve kurumsal yeniden bölüşümcü' refah modelleri ayrımına benzemektedir. Öte yandan Esping-Andersen’in ortaya koyduğu bu sınıflandırmasının, yazında bu düzeyde etki bırakmasının bir nedeninin de çalışmanın daha önce ilgili yazında görülen önemli bir boşluğu kapatması olduğu ifade edilmektedir. Esping-Andersen’in yaptığı sınıflandırmaya göre, ülkelerdeki refah devleti uygulamaları göz önünde bulundurulduğunda, Liberal Refah Devleti, Korporatist (Muhafazakâr-Eşitlikçi) Refah Devleti ve Sosyal Demokrat Refah Devleti şeklinde üç tip refah devleti uygulaması yürütülmektedir. Genel olarak Liberal modelde, piyasanın ağırlığı; sosyal demokrat modelde devletin, muhafazakâr modelde ise ailenin baskın bir rolünün bulunduğu görülmektedir (Arda Özalp, 2018, s. 86-98).

4.2.2.Liberal Refah Devleti

Liberal refah devleti uygulamasında, yoksullar için herhangi bir evrensel yardım uygulaması bulunmamakta ve bireylerin para ve mal varlığını sorgulama üzerinden yoksullara sosyal yardımlar verilmektedir. Amerika Birleşik Devletleri, Kanada, Avustralya, İngiltere gibi ülkelerde Liberal Refah Devleti tipi refah uygulamaları yürütülmektedir (Kaya E. , 2009, s. 89). Liberal Refah Devleti uygulamasında devlet, son çare olarak başvurulacak bir merci görevi üstlendiğinden, yalnızca en kötü durumda olanlara gelir transferi yapılmakta, dolayısıyla temel sosyal yardım programları gelir araştırmasına başvurmayı gerekli kılmakta ve sosyal sigorta yararları oldukça mütevazî bulunmaktadır. Liberal refah rejimi kapsamındaki ülkelerde sosyal demokrat refah rejimi ülkelerinden farklı olarak kamu sektörü

istihdamının düşük, özel sektör istihdamının ise OECD ortalamasının üzerinde olduğu görülür. Bu tür refah rejimlerinin temel sorunlarının, artan sosyal eşitsizlik ve yoksulluk olduğu görülmektedir (Şahin, 2022).

Liberal Refah Devleti modelinin gelişmesinde etkili olan liberal eğilimli savunuculara göre, yoksulluğun önlenmesinde devlet müdahalesi yararlı olmayacaktır. Liberaller, devlet müdahalesi yerine yoksullukla en iyi mücadele yolunun büyüme olduğu ve büyümenin yararlarının eninde sonunda yoksullara sızıntı olarak da olsa ulaşacağını; devletin düşük gelirliilere yardım etmekle onları daha erken evliliğe dolayısıyla nüfus artışına sevk edeceğini, yüksek gelir grubundakilerin tasarruflarının azalacağını ve ekonomik büyüme hızının düşeceğini ileri sürmüşlerdir. Liberal perspektif, ülkede özgürlükçü rekabet ortamının kazanan ve kaybedenlerinin olabileceğini ve bu durumun toplumda sınıflaşmaya neden olabileceğini; piyasada serbest rekabetin olması halinde güvenliği olmayan bir grup oluşabileceği ve bu durumda yoksulluğun oluşabileceğini kabul etmektedir. Ancak liberallere göre, bu durum sistemin hatası değil, yalnızca bireylerin tasarruf ve öngöründen yoksun olmalarının bir sonucu olarak görülmelidir. Öte yandan Esping-Andersen'a göre, genelde liberal refah politikaları bireylere piyasada rekabet etmek için eşit fırsatlar oluşturamamıştır (Gökbunar, Özdemir, & Uğur, 2008, s. 160).

4.2.3. Korporatist (Muhafazakâr-Eşitlikçi) Refah Devleti

Esping-Andersen refah devleti sınıflandırmasında ikinci refah devleti modeli olan ve Bismark Modelinin özelliklerini taşıyan Muhafazakar-Eşitlikçi Refah Devleti tipinde, devletin vatandaşlarına refah hizmeti sağlamak için var olduğu, sosyal statü farklılıklarının, yeniden dağıtım yoluyla en aza indirildiği, ailelerin ve dini organizasyonların sosyal hizmetleri sağlamadaki rolü vurgulanmaktadır. Refah devletinin bu tipi Almanya, Avusturya, Belçika, Hollanda, Fransa ve İtalya gibi ülkelerde uygulanmaktadır (Kaya E. , 2009, s. 89-90).

Muhafazakâr-Eşitlikçi Refah Devleti tipi kökeni itibariyle anti-liberal olarak nitelendirilmektedir, çünkü piyasa verimliliğinden çok, geçmişten miras kalmış hiyerarşik sosyal düzeni muhafaza etmekle daha çok ilgili bulunmaktadır. Sosyal hakların geniş tutulduğu bu modelde özel refah düzenlemelerinin (piyasa) yalnızca marjinal bir rolü söz konusudur. Bu modeli uygulayan ülkelerdeki sosyal harcamalar liberal refah devletlerdekenden önemli bir oranda fazladır ve gelir transferleri, erkek aile reislerinin gelir gereksinimlerini karşılamada yeterlidir. Kadının istihdamı ve kadınlara iş sağlamayı kolaylaştıran sosyal hizmetler düşük tutulduğu için kadınların işgücüne katılım oranları düşük kalmaktadır (Şahin, 2022). Muhafazakâr-Eşitlikçi Refah Devleti modelinin uygulandığı ülkelerde çalışma hakkı, yani istihdamı yüksek tutma hedefi yerine, sosyal güvenlik hakkını, yani sosyal sorunları sosyal güvenlik yoluyla giderme yöntemini benimsemişlerdir. Ancak, sosyal güvenlik hakkı da yine

çalışma ve gelir düzeyiyle ilgilidir. Devlet bu modelde, çeşitli nedenlerle gelir kaybına uğrayan bireylere, çözüm olarak yeni istihdam olanakları sunma yerine, çözümü tazmin ve telafi edici politikalarda aramaktadır. Bu durum, Muhafazakar-Eşitlikçi Refah Devleti modelinin bireyleri iş piyasasına giriş ve orada kalmaya teşvik etme yerine, bireyleri iş piyasasından çıkışa ve hatta piyasaya girmemeye teşvik ettiği şeklinde eleştiriler ile karşı karşıya kalmasına yol açmaktadır (Özdemir S. , 2005, s. 246).

4.2.4.Sosyal Demokrat Refah Devleti

Esping-Andersen'in refah devleti tipolojisinde dile getirdiği üçüncü refah modeli olan sosyal Demokrat Refah Devleti Modeli, İsveç, Norveç ve Danimarka gibi İskandinav ülkelerinde uygulanmaktadır. Bu modelde devlet vatandaşlarının herhangi bir ödeme yapıp yapmadıklarına bakmaksızın evrensel programlar sunmakta ve orta sınıfın yaşama seviyesine bağlı yardımlar sağlamaktadır (Gökbunar, Özdemir, & Uğur, 2008, s. 160). Devlet emek piyasasından bağımsız bir şekilde sağlık durumu çalışmaya elverişli, çalışma çağındaki yoksul, işsiz, hasta, özürlü ve eğitimini sürdürmek isteyenlere hizmetler sunmaktadır. Andersen'a göre ideal olan aileye bağımlılığı arttırmak değil bireyin kendi ayakları üzerinde durabilmesini sağlamaktır. Bu bağlamda bu modelin Liberalizm ile Sosyalizm bir füzyonu olduğu ifade edilebilir. Tam istihdam hedefi ile her vatandaşa iş sağlamayı önceleyen bu yaklaşıma göre tam istihdamın sağlanmasıyla kişiler kendi gelirlerine güvenirler ve böylece devletin sağladığı refah hizmetlerine ve programlarına daha az bağımlı olurlar (Kaya E. , 2009, s. 92).

Sosyal demokrat refah modeli, yardımların ağırlıklı olarak kamu sektörü tarafından sağlanması, yardımların cömert olması ve bir vatandaşlık hakkı olarak evrensel bir yaklaşımla sunulması ve ihtiyaca cevap olmaktan ziyade stres önleme eğiliminde olması gibi karakteristik özelliklere sahip olması ile bilinmektedir. Sosyal demokrat refah modelini diğer modellerden ayıran şey, düşük işsizlik ve yüksek istihdam oranları hedeflemesi ve bu oranlara ulaşma çabasıdır. Bu ülkelerin refah ve istihdam politikası “üretkenliğe” dayanır. Gönülsüz işsizliği asgari düzeye indirmek ve tam istihdamı erkekler kadar kadınlar için de desteklemek bu rejim tipinin bir diğer önemli özelliğidir. Bu model, ürettiği sosyal politikalarla hem piyasa hem de geleneksel aile eksenli politikaların dışına çıkmaktadır. Sosyal Demokrat Refah Modeli Muhafazakâr modelin aksine, aile bireylerinin ihtiyaçlarını karşılayamayacak kadar gücünün tükenmesini beklememektedir. Burada amacın aile bağımlılığı yükseltmek değil bireysel bağımsızlığı artırmak olduğu görülmektedir (Arda Özalp, 2018, s. 95-96).

Sosyal Demokrat Refah Modeli, yüksek maliyetli bir sistem olup verdiği hizmetlerin finansmanı orta sınıfın geniş desteği ile toplanan vergiler sayesinde

karşılanmaktadır. Ülkelerin yaşayacağı bir durgunluk halinde modelin dayalı olduğu tam istihdam ve büyüme hedefinin sekteye uğraması kaçınılmaz olur. Nitekim 1990 yılında Finlandiya ve 1992 yılında İsveç'te meydana gelen ekonomik krizlerden sonra her iki ülkede vatandaşlarına sundukları sosyal yardımları, refah programlarını ve ilişkili sosyal hizmetleri sınırlandırmak ile karşı karşıya kalmışlardır (Şenkal & Saripek, 2007, s. 157-160).

4.2.5.Leibfried ve Ferrera'nın Refah Devleti Tipolojileri

Leibfried, devletin işgücü piyasasında üstlendiği rol ve piyasada sosyal politikanın kurgulanış şeklini analiz eder ve bu analiz üzerinden ülkelerin refah devleti uygulamalarını Kalıntı Refah Devleti, kurumsal Refah Devleti, Modern Refah Devleti ve Tam Olgunlaşmamış Refah Devleti olmak üzere dört gruba ayırmakta ve incelemektedir (Kaya E. , 2009, s. 93). Görüldüğü gibi Leibfried, Esping-Andersen'in üçlü sınıflamasına Latin Kavşağı ülkeleri veya Tam Oluşmamış Refah Rejimleri diye dördüncü bir kategori eklemiştir. Leibfried'in refah rejimlerine ilişkin karakteristik özellikleri şu şekilde ifade edilebilir;

Kalıntı Refah Devleti: Anglo-Sakson ülkelerinde uygulanan bu modelin en önemli özelliği bireyleri işgücü piyasasına girmeye ve orada kalmaya zorlamasıdır. Devlet ancak en zor durumda olanları gelir testinden geçirerek gelir transferi yapmaktadır.

Kurumsal Refah Devleti: Bismarck ülkeleri olarak da bilinen Almanya, Avusturya, Belçika ve Hollanda gibi ülkelerde uygulanmakta olan bu model, sosyal refahın ekonomik gelişme ve büyümenin gerçekleşmesiyle sağlanacağı ve sosyal hizmetlerin yerinden yönetimle gerçekleştirildiği korporatist bir yapıya sahiptir.

Modern Refah Devleti: İskandinav ülkelerinde uygulanan bu modelin en belirgin özellikleri, devletin tam istihdam hedefi ve sosyal hakların en üst düzeyde gerçekleştirilmesi vaadinde bulunmasıdır.

Tam Olgunlaşmamış veya Latin Kuşağı Ülkeleri Refah Devleti: Emek piyasasına girmek ve emek piyasasında kalmak bakımından Anglo-Sakson refah modeline benzeyen bu modelde tam istihdam geleneği bulunmamaktadır (Kaya E., 2009, s. 93).

Refah Devleti tipoloji çalışmalarında bulunan Ferrera da Leibfried'e benzer bir şekilde İskandinav ülkeleri, Bismarck ülkeleri ve Anglo-Sakson ülkeleri şeklindeki üçlü sınıflandırmaya "Güney Modeli" adıyla yeni bir sosyal refah modeli eklemiştir. Ferrera, üzerinde çok fazla akademik çalışma yapılmadığını ifade ettiği (Ferrera, 2018, s. 195) Güney Modeli ülkeleri olan Yunanistan, İspanya, İtalya ve Portekiz gibi ülkelerde, yaşlılık yardımlarının cömert olduğunu, yoksulluk seviyelerinin diğer Avrupa ülkelerine nazaran yüksek seyrettiğini ve sağlık hizmetlerinin bir vatandaşlık

haklı olarak kurumsallaştığını ileri sürmüştür (Arda Özalp, 2018, s. 113-114). Ferrera, Güney Avrupa Refah sistemlerinde nakit desteğinin önemli rol oynadığını ve bu sistemlerin Kıta Avrupası'na özgü transfer merkezli sosyal koruma modelinin uç versiyonlarını oluşturduğunu belirtmektedir. Güney Avrupa refah sistemlerinde, Avrupa'daki Bismarckçı ve korporatist ülkelerdekine benzer bir şekilde, gelir desteğinin sunulması kişilerin işteki statüsüne dayandırılmakta ve kurumsal parçalılık derecesi oldukça yüksek olmaktadır. Kurumsal parçalı yapıların en fazla İtalya ve Yunanistan'da olduğu görülmektedir. Güney Avrupa ülkelerinde sunulan gelir desteğinin Bismarckçı refah anlayışından farklılaştığını belirten Ferrera'ya göre Güney Avrupa Refah Modeli'nin sunduğu gelir desteğinin en ayırt edici özelliği, bu sistemin sunduğu sosyal korumanın ikili ve kutuplaşmış olma niteliğidir. Bu ülkelerdeki programlar kurumsal emek piyasasına konuşlanmış işgücünün formel sektörlerine cömert bir koruma sağlarken, kurumsal olmayan piyasalara konuşlanmış olan vatandaşlara ise çok az destek sunmaktadır. Güney Avrupa sistemlerinin gelir desteği sistemlerinin ikinci ayırt edici özelliği ise mesleki gruplar paralelinde yüksek kurumsal parçalılığa sahip iken sağlık sistemlerinde evrenselci bir niteliğe sahip olmaktadır (Ferrera, 2018, s. 196-206). Ferrera (2018), Güney Avrupa refah modelinin kendisine özgü karakteristik özelliklerini dört maddede şu şekilde açıklamaktadır;

1. Gelir desteğine mahsus aşırılıklar: Koruma kapsamındaki geniş boşluklar ile birlikte giden doruğa ulaşmış cömertlik.
2. Sağlık hizmeti alanında kurumsal korporatizmden kopma ve evrensel ilkeler üzerine kurulmuş bir ulusal sağlık sisteminin kısmen kurulması.
3. Genel eğilim olarak, sosyal refah alanında devletin az varlık göstermesi ve kamu ile kamu dışı kurum ve kuruluşların birlikte varlık göstermesi.
4. Klientalizmin sürmesi ve bazı durumlarda nakit yardımlarının seçici dağıtımında hayli gelişkin patronaj sistemlerinin oluşturulması (s.218).

Türkiye'nin refah rejiminin Ferrera'nın Güney Avrupa Modeli'ne atfettiği karakteristik özellikler ile örtüştüğü ifade edilmektedir. Bu benzerlikler, kamu harcamalarının patronaj ilişkileri vasıtasıyla gerçekleştirilmesi, istihdam yapısının sektörel benzerliği, emeklilik ve sağlık sigortalarının aynı bünye içerisinde toplanmış olduğu yapının hem emeklilik haklarında hem de sağlık hizmetlerinde işteki statü farklarını yansıtan eşitsiz durum ve yoksulluğun politik önlem alınmasını gerektiren bir sorun olarak ele alınmaması şeklinde sıralanabilir (Buğra & Keyder, 2003, s. 14-18).

KAYNAKÇA

Aktan, C. (2002). *Yoksulluk:Terminolojisi, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri, Yoksullukla Mücadele Stratejileri*. içinde Ankara: Hak-iş Federasyonu Yayınları.

Akyüz, F. (2008). Sosyal Yardımdan Sosyal Sigortaya:Bismarckyan ve İngiltere Sosyal Güvenlik Sistemlerinin Tarihsel Dönüşümü. *The Journal of International Social Research*, 58-70.

Alcock, P., May, M., & Rowlingson, K. (2011). *Sosyal Politikalar Kuramlar ve Uygulamalar*. Ankara: Siyasal Kitabevi.

Altan, Ö. Z. (2007). *Sosyal Politika*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Amin, S. (2009). Dünya Yoksulluğu, Yoksullaşma ve Sermaye Birikimi. *Mülkiye Dergisi*, 89-97.

Arabacı Yüksel, R. (2019). Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. A. Tokol, & A. Yusuf içinde, *Sosyal Politika* (s. 175). Bursa: Dora Basın Yayın Dağıtım.

Arda Özalp, L. F. (2018). *Refah İtisadı ve Refah Devletinin İktisadi Analizi*. Ankara : Efil Yayınevi.

Arıcı, K. (2015). *Türk Sosyal Güvenlik Hukuku* . Ankara: Gazi Kitabevi.

Bedir, E. (2016). Sosyal Politikaya İlişkin Genel Bilgiler ve Sosyal Politika Araçları. A. İ. Oral, & Ş. Yener içinde, *Sosyal Politika*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Basımevi.

Bıçkı, D. (2015). *Kentte Yoksulluk Ayrışma ve Yaşam Kalitesi* . Bursa: Dora Basın Yayın Dağıtım.

Blank, R. M., & Card, D. (1993). Poverty, Income Distribution, and Growth: Are They Still Connected? *Brookings Papers on Economic Activity*, 285-339.

Buğra, A. (2018). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika* . İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A., & Keyder, Ç. (2003). *New Poverty and The Chancing Welfare Regime Of Turkey*. Ankara: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı.

Cardoso, E., & Helwege, A. (1992). *Below The Line: Poverty in Latin America* . 19-37: World Development.

Commission on the Status of Women, U. (1993). *Women in Extreme Poverty*. New York: Birleşmiş Milletler.

Çoban, S. (2019). Yoksulluğa Teorik Yaklaşım. F. Yıldırım içinde, *Yoksulluk ve Sosyal Hizmet* (s. 41-60). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Çoban, S. (2019). Yoksulluğun Kavramsal Çerçevesi. F. Yıldırım içinde, *Yoksulluk ve Sosyal Hizmet* (s. 23-41). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Yayını.

(2002). *Decent Work And The Informal Economy Report VI*. Geneva: International Labour Office .

Diñçoflaz, N. J. (2009). *Kentteki Kadının Yoksulluğu ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğünün Kadın Yoksulluğu ile Mücadele Politikaları*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık.

DPT. (2006). *2006 Yılı Programı*. Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

Duyan Çamur, G. (2010). Yoksulluğun kadınlaşması:Altındağ Örneği. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19-29.

Ecevit, Y. (2007). *Türkiye'de Kadın Girişimciliğine Eleştirel Bir Yaklaşım*. Ankara: Uluslararası Çalışma Ofisi yayımları.

Erdoğan, N. (2016). Yoksulları Dinlemek;Yoksulluk Üzerine. N. Erdoğan içinde, *Yoksulluk Halleri;Türkiye'de Kent Yoksulluğunun Toplumsal Görünümleri* (s. 13-42). istanbul : İletişim Yayınları.

Ersöz, H. Y. (2021, Kasım 26). *Doğuşundan Günümüze Sosyal Politika Anlayışı ve Sosyal Politika Kurumlarının Değişen Rolü*. dergipark.org. Sitesi: <https://dergipark.org>. adresinden alındı

Ferrera, M. (2018). Sosyal Avrupa'da Güney Avrupa Refah Modeli. A. Buğra, & Ç. Keyder içinde, *Sosyal Politika Yazıları* (s. 195-229). İstanbul: İletişim Yayınları.

Giddens, A. (2012). *Sosyoloji*. İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Gökbunar, R., Özdemir, H., & Uğur, A. (2008). Küreselleşme Kıskaçındaki Refah Devletinde Sosyal Refah Harcamaları. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 158-173.

Güneş, F. (2010). Yoksullukla Başa Çıkma Stratejileri, Kaynakların Yoksulluğu ve Kadın Emeği. *Cyprus Internaional Univercity*, 33-64.

Güneş, S. (2009). *Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Müdürlüğü Proje Destekleri* . Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü.

Gürsoy, Ö. B., & Dodurka, B. Z. (2016). *Türkiye'de Kırsal Yoksulluğun Güncel Durumu Üzerine Bir İnceleme*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları Sosyal Politika Forumu Yayınları.

Güzel, Ş. (1996). *Türkiye'de İşçi Hareketi 1908-1984*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Hareven, K. T. (1991). The History of the Family and the Complexity of Social Change. *Oxford Journals*, 95-124.

- Işık, O., & Pınarcıoğlu, M. (2020). *Nöbetleşe Yoksulluk; Sultanbeyli Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- KAGİDER. (2021, Ağustos 30). *KAGİDER*. Türkiye Kadın Girişimciler Derneği: <https://www.kagider.org> adresinden alındı
- Kay, C. (2004). Rural Poverty and Development Strategies. *Journal of Agrarian Change*, 455-508.
- Kaya, E. (2009). *Yoksullukla Mücadelede Avrupa'nın ve Türkiye'nin Sosyal Yardım Modeli*". Ankara: Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve dayanışma Genel Müdürlüğü.
- Kaya, P. A. (2014). ILO ve Uluslararası Çalışma Normları: ILO'nun Kuruluşu, Yasal Statüsü, KABul Ettiği Normlar ve Denetim Mekanizması. P. A. Kaya içinde, *Uluslararası Sosyal Politika* (s. 35-54). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- KEDV. (2021, Eylül 1). *Kadın Emeğini Güçlendirme Vakfı*. kedv.org.tr Web Sitesi: <https://www.kedv.org.tr/> adresinden alındı
- Koray, M. (2011). *Kapitalizm Küreselleşirken Dünya Ahvali*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Koray, M. (2018). *Sosyal Politika*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Land, H. (2011). Özgeçelik, Karşılıklılık ve Yükümlülük. P. Alcock, M. May, & K. Rowlingson içinde, *Sosyal Politika Kuramlar ve Uygulamalar* (s. 75-84). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- MÜSİAD. (2022, Mart 19). *MÜSİAD*. www.musiad.org.tr: <https://www.musiad.org.tr> adresinden alındı
- Özar, Ş. (1994). "Some Observations on the Position of Women in the Labor Market in the Development Process of Turkey. *Boğaziçi Journal*, 21-43.
- Özdemir, S. (2005). Sosyal Gelişim Düzeyleri Farklı Refah Devletlerinin Sınıflandırılması Üzerine Bir İnceleme. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 232-266.
- Özer, M., & Biçerli, K. (2003). Türkiye'de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 55-86.
- Öztürk, M., & Çetin, B. I. (2009). Dünyada ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınlar . *Journal of Yaşar University*, 2661-2698.
- Öztürk, Ş. (2008). Kırsal Yoksulluk. Oktik içinde, *Nurgün*. İzmir: Yakın Kitabevi.
- Özveri, M. (2014). Sendikal Hakların Uluslararası Kaynakları. P. A. Kaya içinde, *Uluslararası Sosyal Politika* (s. 327-349). Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Rocha, S. (1995). Metropolitan Poverty in Brazil: Economic Cycles, Labour Market and Demographic Trends. *International Journal of Urban and Regional Research*, 19(3), , 383-394.

Saçlı, A. (2019). Türkiye'de Kentsel Yoksulluk Olgusu Üzerine Bir Değerlendirme. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 1-21.

Sapancalı, F. (2005). Avrupa Birliği'nde Sosyal Dışlanma Sorunu ve Mücadele Yöntemleri. *Çalışma ve Toplum*, 51-106.

Serdar, A. B. (2019). Sosyal Politika Kavramı, Tarihsel gelişimi ve Türkiye'de Sosyal Politika. A. Tokol, & A. Yusuf içinde, *sosyal Politika* (s. 1-24). Bursa: Dora Yayıncılık.

Şahin, L. (2022, Haziran 7). *Kaç Tür Refah Devleti Bulunmaktadır?* <http://www.profdrlventsahin.com>: <http://www.profdrlventsahin.com> adresinden alındı

Şener, Ü. (2009). *Kadın Yoksulluğu*. Ankara: Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.

Şenkal, A. (2017). *Küreselleşme Sürecinde sosyal Politika.4.Baskı.Kocaeli:Umuttepe Yayınları*. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Şenkal, A., & Sarıpek, D. B. (2007). Avrupa Birliği'nin Karşılaştırmalı Refah Modelleri ve Sosyal Politikada Devlet'in Değişen Rolü. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 146-175.

Şenses, F. (2017). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü: Yoksulluk*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Taşçı, F. (2017). *Uluslararası Sosyal Politika*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Yayınları.

Tokol, A. (2019). Sosyal Politika'nın Tarafları. A. Tokol, & Y. Alper içinde, *Sosyal Politika* (s. 71-112). Bursa: Dora Yayıncılık.

Toprak, D. (2015). Uygulamada Ortaya Çıkan Farklı Refah Devleti Modelleri Üzerine Bir İnceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 151-175.

Ulutaş Ünlütürk, Ç. (2009). Yoksulluğun Kadınlaşması ve Görünmeyen Emek . *Çalışma ve Toplum*.

UNDP. (2021, Ağustos 30). UNDP Türkiye: <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home.html> adresinden alındı

WorldBank. (2016). *Poverty and Shared Prosperity: Taking on Inequality*. Washington DC: World Bank Group.